

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

Yörük Adına Dair Bazı Düşünceler

Epistem ve Dil: Michel Foucault'da Tarih ve Eklemlenme

Whitehead ve Heidegger Düşüncesinde İnsanın Anlamı

İbn Sînâ'nın Birleşmeli Kıyası Bir Gerektirme midir ve Ondaki Orta Terimin Fonksiyonu Nedir?

Plotinos'un Felsefesinde Sudur (Türüm)'un Metaforla Anlatımı

Muhammed Taki Ca'feri'nin Yaratılış Hakkındaki Felsefi Görüşleri

Erken Dönem İsmaililik ve Temel Görüşleri

Arap Milliyetçiliğinin Değişen Görünümleri

"en-Nebiyu'l-Ummi" Kavramına Etimolojik Bir Yaklaşım -Evrensel Peygamber-

Hz. Peygamber (Sav)'in Propaganda Siyaseti Üzerine

Kelam İlmi Açısından Aşere-i Mübeşşere

El-Buhârî'nin Haberu'l-Vâhid Savunusunda Kullandığı Hadislerin Hucciyeti Üzerine Bir İnceleme

Çocuklarda Cennet ve Cehennem Tasavvuru (İlköğretim Okulu Öğrencileri Örneklemi)

Gençlerin Yaşlılarla İlgili Düşünceleri

Hamdullah Hamdi'nin Yusuf'u Züleyha Mesnevisinin Kavram ve Sembol Boyutu

Es'ad Efendi (1847/1931) ve Dîvân'ında Sembolik Dil

Halid Ziya Uşaklıgil'in Urdu Diline Tercüme Edilen İki Hikâyesi

Libyalı Bir Aydın Ahmed el-Fakîh Hasen: Osmanlı Devleti, İstanbul ve Atatürk ile ilgili Bazı Şiirleri

Akîde-i Edebiyye Terceme-i Kasîde-i Zeynebiyye

Teknik İngilizce Sınıflarında Kelime Stratejisi Öğretimi

Gerçekçi Bilgilendirme ve Etkileşimde Bulunmanın Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Engelli Kişilere

Yönelik Tutumlarının Değişmesine Etkisi

Müzikle Öğretim Yönteminin Türkçe Dersi Anlama (Okuma-Dinleme) Eğitimindeki Etkisi

Mutlak İştme

Durum ve Olay Hikâyelerini İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Kavrama ve Sevme Düzeyleri

Biyoloji Öğretmen Adaylarının Biyoloji Öğretmenliği Programı Hakkındaki Düşünceleri ve Beklentileri

Prufrock Hala Hayatta ve İşleri Yolunda (!): Edebi Eserlerin Simgebilimsel Okunmasında CALLA'nın

Kullanılması

Bir Dinler Tarihi Yorumcusu Olarak İbn Haldun: Seçilmişlik İnancına 'Asabiyet' Kavramıyla Bakmak

Haçlıların Balkanlardaki Faaliyetleri ve Tesirleri

Haçlıların Anadolu'daki İlk Faaliyetleri ve Kırkgeçit (Drakon) Savaşı (1096)

Sultan Alp Arslan'ın Ani Ermenilerine Karşı Tutumu

19. Asrın Sonu ve 20. Asrın Başında Türk Coğrafyasında Yaşanan Göçler ve Bu Göçlerin Türkçe'ye Etkisi

Bulgaristan'dan Göç Eden Soydaşlarımızın Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Dış Ticaret Açıklık Oranı ve Toplam Hasıla İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1989-2008)

Modernleşme ve Sosyal Sermaye

YIL: 13

SAYI: 39

BAHAR: 2009

ERZURUM KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFI YAYINEVİ
THE PUBLISHING HOUSE OF ERZURUM CULTURE AND EDUCATION FOUNDATION

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

EKEV ACADEMIC REVIEW

SOSYAL BİLİMLER
SOCIAL SCIENCES

"Dergimizde yayınlanan tüm makaleler EBSCOHOST veritabanında full text (tam metin) olarak yayınlanmaktadır. Makalelere www.ebscohost.com adresindeki Academic Search Premier linkinden erişilebilir."

Yıl 13 Sayı 39 Bahar 2009
Year 13 Number 39 Spring 2009

Editör/Editor in Chief
Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Editör Yardımcıları /Co-Editors
Cengiz GÜNDOĞDU, Nurettin CEVİZ, Erkan OKTAY

Editör Kurulu/Editorial Board
Abdullah AYDINLI, Ömer AYDIN, A. Osman GÜNDOĞAN, Sıkkat KAÇTIOĞLU,
Mustafa KARA, Turgut KARABEY, Nadim MACİT, Ramazan ÖZEY,
M. Faruk TOPRAK, Cafer Sadık YARAN, Mustafa YILDIRIM, Azmi YÜKSEL, M. Erol KILIÇ

Hakem Kurulu/Advisory Board

Hakkı Acun	Gazi Üniv.	Ahmet Kırkkılıç	Atatürk Üniv.
Ali Akpınar	Cumhuriyet Üniv.	Alaattin Kızıltan	Atatürk Üniv.
Halis Albayrak	Ankara Üniv.	Ali Köse	Marmara Üniv.
Ömer Mahir Alper	İstanbul Üniv.	Alev Kuru	Gazi Üniv.
Ali Fuat Arıcı	Dumlupınar Üniv.	Aziz Kutlar	Cumhuriyet Üniv.
Nevzat Y. Aşıkoğlu	Cumhuriyet Üniv.	Erkan Oktay	Atatürk Üniv.
Mansur Atalay	Erciyes Üniv.	Hasan Onat	Ankara Üniv.
İrfan Aycan	Ankara Üniv.	Salim Ögüt	Gazi Üniv.
Hidayet Aydar	İstanbul Üniv.	Turan Öndeş	Atatürk Üniv.
Ömer Aydın	İstanbul Üniv.	H. Ahmet Özdemir	KTÜ
Abdullah Aydınli	Sakarya Üniv.	Ali Özel	Dumlupınar Üniv.
Yaşar Aydınli	Uludağ Üniv.	Üstün Özen	Atatürk Üniv.
Hüseyin Bağcı	ODTÜ	Hüseyin Özer	Atatürk Üniv.
Abdülkerim Bahadır	Selçuk Üniv.	Ramazan Özey	Marmara Üniv.
Paul BallanFat	Lyon Üniv.	M. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniv.
Seyfi Başkan	Gazi Üniv.	Osman Pehlivan	K. Teknik Üniv.
Gültekin Boran	Gazi Üniv.	Celal Pekdoğan	Gaziantep Üniv.
Etem Cebecioğlu	Ankara Üniv.	Erkan Perşembe	Ondokuz Mayıs Üniv.
Paşa Tevfik Cephe	Gazi Üniv.	Fazlı Polat	Atatürk Üniv.
Nurettin Ceviz	Gazi Üniv.	Halide Saroğlu	Gazi Üniv.
Selçuk Coşkun	Atatürk Üniv.	Yusuf Sancak	Atatürk Üniv.
Ramazan Çağlayan	Kırıkkale Üniv.	S. Kemal Sandıkçı	K.T. Üniv.
Abdülvahit Çakır	Gazi Üniv.	A. Hamit Sunel	Bilkent Üniv.
Şaban Çalış	Selçuk Üniv.	Melek Şahan	Mehmet Akif Üniv.
Mehmet Çanlı	Muğla Üniv.	Abdullah Şahin	Atatürk Üniv.
Murat Çerkez	Gazi Üniv.	Cemalettin Şahin	Gazi Üniv.
Altan Çetin	Gazi Üniv.	H. İbrahim Şimşek	Hitit Üniv.
Sebahattin Çevikbaş	Atatürk Üniv.	Z. Müge Tavil	Gazi Üniv.
Yakup Çiçek	Marmara Üniv.	Mustafa Tiftik	Atatürk Üniv.
Sayın Dalkıran	Atatürk Üniv.	M. Faruk Toprak	Ankara Üniv.
Özcan Demirel	Hacettepe Üniv.	Mehmet Tuncel	Ankara Üniv.
Mustafa Erdem	Ankara Üniv.	Gül Tunçel	Gazi Üniv.
Abdullah Ertaş	Gazi Üniv.	Lokman Turan	Atatürk Üniv.
Nesrin Feyzioğlu	Atatürk Üniv.	Mustafa Turan	Gazi Üniv.
Nurullah Genç	Kocaeli Üniv.	Süleyman Tüllücü	Atatürk Üniv.
Nurten Gökcalp	Gazi Üniv.	Osman Türer	Kilis Üniv.
Muhammet Görür	Gazi Üniv.	M. Fehmi Türker	KTÜ
Ramazan Gözen	Atilım Üniv.	Mümtaz er Türköne	Gazi Üniv.
Veysel Güllüce	Atatürk Üniv.	Mustafa Uçar	Dicle Üniv.
E. Zeynep Günal	Ankara Üniv.	Ahmet Ulusoy	KTÜ
A. Osman Gündoğan	Ankara Üniv.	Veli Urhan	Gazi Üniv.
Cengiz Gündoğdu	Muğla Üniv.	Niyazi Usta	Atatürk Üniv.
Şinasi Gündüz	Atatürk Üniv.	Uğur Ünal	Gazi Üniv.
Hasan Gürbüz	İstanbul Üniv.	Cafer Sadık Yaran	İstanbul Üniv.
İsmet Hasenekeoğlu	Atatürk Üniv.	Hüseyin Yaşar	Dokuz Eylül Üniv.
M. Zeki İbrahimgil	Atatürk Üniv.	Okan Yaşar	COM Üniv.
Tuncay İmamoğlu	Gazi Üniv.	Muammer Yaylalı	Atatürk Üniv.
M. Zeki Işcan	Atatürk Üniv.	Ruhattin Yazoğlu	Atatürk Üniv.
Ramazan Kaplan	Ankara Üniv.	Nihat Yatkın	Atatürk Üniv.
Mustafa Kara	Uludağ Üniv.	Sabri Yener	Ordu Üniv.
Seyfullah Kara	Karadimas Üniv.	Temel Yeşilyurt	Fırat Üniv.
Hüseyin Karaman	K.T. Üniv.	İbrahim Yıldırım	Dicle Üniv.
Fatih Karıcıoğlu	Atatürk Üniv.	Mustafa Yıldırım	Atatürk Üniv.
Mahmut Kartal	Atatürk Üniv.	Musa Yıldız	Gazi Üniv.
M. Erol Kılıç	Bartın Üniv.	Ömer Yılmaz	Atatürk Üniv.
	Marmara Üniv.	İbrahim Yılmazçelik	Fırat Üniv.
		Azmi Yüksel	Gazi Üniv.

Not: İsim listesi soyadı sırasına göre düzenlenmiştir.

ISSN-1301-6229
EKEV AKADEMİ DERGİSİ

Yıl: 13, Sayı: 39, Bahar 2009
Year: 13, Number: 39, Spring 2009

Sahibi/Owner
Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi Adına
Hüsnü Kutlu ULAŞ

Yayın Müdürü/
Legal Representative
Mehmet Ali GEDİK

Türkçe/İngilizce Redaksiyon/
T/E Redaction
EKEV Akademi Dergisi

EKEV AKADEMİ DERGİSİ
Ulusal Hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. İzin alınmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Yazışma Adresi/ Correspondence Address
EKEV Akademi Dergisi
Vani Efendi Mah. Yakutiye Bulvarı
Çırcır Camii Yanı Tuğra Apt.
Kat: 1 No: 2 Erzurum
Tel. 0442 2351998
Faks: 0442 2351515
e-posta: dergi@ekevakademi.org
web: www.ekevakademi.org

Baskı/Printed by
BİZİM BÜRO BASIMEVİ YAYIN-DAĞITIM
SAN. TIC. LTD. ŞTİ.
Tel: 0.312 229 99 28-29 ANKARA

Dizgi/Typed by
ERK Yayıncılık
Necatibey Cad. 76/10 Sıhhiye-ANKARA
Tel: 0.312 231 41 97
e-posta: erkyyayin@ttnet.net.tr

Abone Bedeli/Subscription Rate
Kurum : 100 YTL
Normal : 40 YTL
Fiyatı : 10 YTL
Banka TL Hesap No: Şahin Göktaş adına
İş Bankası Erzurum Lalapaşa Şb.
No: 9301 30000 1558409
Posta Çeki YTL Hesap No:
Şahin Göktaş adına No: 1295765

TEMSİLCİLİKLERİMİZ /
REPRESENTATIVES

Ankara
Nurettin CEVİZ
0.505. 745 74 99

Çanakkale
Tevhit AYENGİN
0.286. 218 00 18 (1520)

Çorum
Halil İbrahim ŞİMŞEK
0.505. 233 93 73
0.364. 234 63 58/136

Diyarbakır
Yener ÖZTÜRK 0.535. 737 24 94

Elazığ
Sinan YÖRÜK 0.535. 247 57 08

Erzurum
Şahin GÖKTAŞ 0.505. 583 79 54
Betül YAVUZ 0.505. 934 16 13

Isparta
Nevin KARABELA 0.246. 211 14 41

İstanbul
Necdet YILMAZ 0.542. 548 56 15

İzmir
Hüseyin YAŞAR 0.536. 8206248

Malatya
Muharrem ÇAKMAK
0.422. 341 00 10 (3807)
0.535. 961 20 91
0.505. 711 66 95

Rize
İlyas YILDIRIM
0.464. 214 11 20 / 2013

Sakarya
Eyup YAKA 0.264. 277 40 02

Samsun
Dursun Ali TÜRKMEN
0.536. 948 93 17

Sivas
Sedat TORTUMLUOĞLU
0.535. 658 21 35

Şanlı Urfa
Hüseyin YEGİN 0.533. 424 98 37

Van
Ömer KARA 0.505. 476 09 16

Not: Diğer il ve ilçelerden temsilci olmak isteyenler, dergimizle irtibat kurabilirler.

İÇİNDEKİLER

<i>Sadullah GÜLTEN</i>	Yörük Adına Dair Bazı Düşünceler 1
<i>Himmat HÜLÜR</i>	Epistem ve Dil: Michel Foucault'da Tarih ve Eklemlenme 11
<i>Tuncay İMAMOĞLU</i>	Whitehead ve Heidegger Düşüncesinde İnsanın Anlamı 33
<i>Aytekin ÖZEL</i>	İbn Sînâ'nın Birleşmeli Kıyası Bir Gerektirme midir ve Onda Orta Terimin Fonksiyonu Nedir? 45
<i>Hasan ÇİÇEK</i>	Plotinos'un Felsefesinde Sudur (Türüm)'un Metaforla Anlatımı 53
<i>Valiollah KHOSHİNAT</i>	Muhammed Taki Ca'feri'nin Yaratılış Hakkındaki Felsefi Görüşleri 65
<i>Muzaffer TAN</i>	Erken Dönem İsmaililik ve Temel Görüşleri 73
<i>Anzavur DEMİRPOLAT</i>	Arap Milliyetçiliğinin Değişen Görünümleri 87
<i>Mustafa KAYA</i>	"en-Nebiyu'l-Ummî" Kavramına Etimolojik Bir Yaklaşım -Evrensel Peygamber- 97
<i>Şaban ÖZ</i>	Hz. Peygamber (Sav)'in Propaganda Siyaseti Üzerine 109
<i>Orhan AKTEPE</i>	Kelam İlmi Açısından Aşere-i Mübeşşere 123
<i>Ramazân ÖZMEN</i>	El-Buhârî'nin Haberi'l-Vâhid Savunusunda Kullandığı Hadislerin Hucciyeti Üzerine Bir İnceleme 133
<i>Bozkurt KOÇ</i>	Çocuklarda Cennet ve Cehennem Tasavvuru (İlköğretim Okulu Öğrencileri Örnekleme) 155
<i>Ayşe CANATAN</i>	Gençlerin Yaşlılarla İlgili Düşünceleri 179
<i>Ahmet İÇLİ</i>	Hamdullah Hamdi'nin Yusuf'u Züleyha Mesnevisinin Kavram ve Sembol Boyutu 189
<i>Vahit GÖKTAŞ</i>	Es'ad Efendi (1847/1931) ve Dîvân'ında Sembolik Dil 201
<i>Nuriye BİLİK</i>	Halid Ziya Uşaklıgil'in Urdu Diline Tercüme Edilen İki Hikâyesi 219
<i>Nurettin CEVİZ</i>	Libyalı Bir Aydın Ahmed el-Fakîh Hasen: Osmanlı Devleti, İstanbul ve Atatürk ile ilgili Bazı Şiirleri 229

<i>Muhammet HEKİMOĞLU</i>	Akîde-i Edebiyye Terceme-i Kasîde-i Zeynebiyye243
<i>Özlem YAĞCIOĞLU</i>	Teknik İngilizce Sınıflarında Kelime Stratejisi Öğretimi257
<i>Yusuf Ziya TAVİL</i> <i>Mehmet ÖZYÜREK</i>	Gerçekçi Bilgilendirme ve Etkileşimde Bulunmanın Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Engelli Kişilere Yönelik Tutumlarının Değişmesine Etkisi265
<i>Akif ARSLAN</i>	Müzikle Öğretim Yönteminin Türkçe Dersi Anlama (Okuma-Dinleme) Eğitimindeki Etkisi277
<i>Sadık ÖZÇELİK</i>	Mutlak İşitme289
<i>Suat UNGAN</i> <i>Abdullah Halim ULAŞ</i>	Durum ve Olay Hikâyelerini İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Kavrama ve Sevme Düzeyleri299
<i>Yasemin HARURLUOĞLU</i> <i>Ercan KAYA</i>	Biyoloji Öğretmen Adaylarının Biyoloji Öğretmenliği Programı Hakkındaki Düşünceleri ve Beklentileri307
<i>Necat KUMRAL</i>	Prufrock Hala Hayatta ve İşleri Yolunda (!): Edebi Eserlerin Simgebilimsel Okunmasında CALLA'nın Kullanılması321
<i>Salime Leyla GÜRKAN</i>	Bir Dinler Tarihi Yorumcusu Olarak İbn Haldun: Seçilmişlik İnancına 'Asabiyet' Kavramıyla Bakmak341
<i>Güray KIRPIK</i>	Haçlıların Balkanlardaki Faaliyetleri ve Tesirleri351
<i>Erkan GÖKSU</i>	Haçlıların Anadolu'daki İlk Faaliyetleri ve Kırkgeçit (Drakon) Savaşı (1096)363
<i>Ali İPEK</i>	Sultan Alp Arslan'ın Ani Ermenilerine Karşı Tutumu371
<i>Bilge AYRANCI</i>	19. Asrın Sonu ve 20. Asrın Başında Türk Coğrafyasında Yaşanan Göçler ve Bu Göçlerin Türkçe'ye Etkisi381
<i>Turhan ÇETİN</i>	Bulgaristan'dan Göç Eden Soydaşlarımızın Sosyo-Ekonomik Özellikleri395
<i>Afşin ŞAHİN</i>	Dış Ticaret Açıklık Oranı ve Toplam Hasıla İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1989-2008)413
<i>Zeynel Abidin KILINÇ</i>	Modernleşme ve Sosyal Sermaye433

CONTENTS

<i>Sadullah GÜLTEN</i>	Some Thoughts About the Name of Yoruks1
<i>Himmet HÜLÜR</i>	Episteme and Language: History and Articulation in Michel Foucault11
<i>Tuncay İMAMOĞLU</i>	The Meaning of Human Being in Theology of Whitehead and Heidegger33
<i>Aytekin ÖZEL</i>	Is Avicenna's Combined Syllogism an Implication and What is Function of Middle Term in it?45
<i>Hasan ÇİÇEK</i>	Expression of Emanation by Metaphor in Plotinos's Philosophy53
<i>Valiollah KHOSHTINAT</i>	Philosophical Views About Creation of Muhammad Taqi Jafari65
<i>Muzaffer TAN</i>	Early Ismailis and Their Main Doctrines73
<i>Anzavur DEMİRPOLAT</i>	The Changing Aspects of Arab Nationalism87
<i>Mustafa KAYA</i>	An Etymological Approach to the Concept of "an-Nab al-Umm" -The Universal Prophet-97
<i>Şaban ÖZ</i>	On the Prophet's Propaganda Policy109
<i>Orhan AKTEPE</i>	Companions Given the Good Tiding of Paradise (Ashara Mubashira)123
<i>Ramazan ÖZMEN</i>	A Study on the Hadiths Which Were Mentioned By Al-Bukhar in His Defense of Al-Khabar al-Vâhid133
<i>Bozkurt KOÇ</i>	Imaginations of Heaven and Hell in Children (Sample of Primary School Students)155
<i>Ayşe CANATAN</i>	Thought of Youth About Aging and Elderly179
<i>Ahmet İÇLİ</i>	The Dimension of Notion an Symbol in the Hamdullah Hamdi's Mathnawi of Yusuf u Züleyha189
<i>Vahit GÖKTAŞ</i>	Esad Efendi (1847/1931) and the Symbolic Language in His Divan201
<i>Nuriye BİLİK</i>	Two Traslated forms of Stories by Halid Ziya Uşaklıgil219
<i>Nurettin CEVİZ</i>	A Libyan Intellectual Personality Ahmad al-Fakîh Hasan: Some of his Poems Related to the Ottoman Empire, Istanbul and Mustafa Kemal Atatürk229
<i>Muhammet HEKİMOĞLU</i>	Aqîda-i Adabiya Targama-i Aqîda-i Zaynabiya243

<i>Özlem YAĞCIOĞLU</i>	Vocabulary Strategy Training Sessions in Technical English Courses.....257
<i>Yusuf Ziya TAVİL</i> <i>Mehmet ÖZYÜREK</i>	Effect of Realistic Information and Contact on Changing Prospective Special Education Teachers Attitudes Towards Disabled Persons265
<i>Akif ARSLAN</i>	The Effect of Musical Teaching Method in Turkish Lesson Understanding (Reading-Listening) Training.....277
<i>Sadık ÖZÇELİK</i>	Absolute Pitch289
<i>Suat UNGAN</i> <i>Abdullah Halim ULAŞ</i>	The Level of Comprehension and Love of Situation and Event Stories of the 8 th Class of the Primary School.....299
<i>Yasemin HARURLUOĞLU</i> <i>Ercan KAYA</i>	The Opinions and Expectations of the Pre-Service Biology Teachers Regarding Biology Teaching Programme307
<i>Necat KUMRAL</i>	Prufrock is Still Alive and Doing Well (!): How to Make use of CALLA in semiotic Reading of Literary Texts.....321
<i>Salime Leyla GÜRKAN</i>	Ibn Khaldun's Approach to History of Religions: The Application of the Concept of Asabiyyah into the Idea of Chosenness341
<i>Güray KIRPIK</i>	The Activities and Affects of the Crusades in the Balkans.....351
<i>Erkan GÖKSU</i>	First Activities of the Crusaders in Anatolia and the Battle of Drakon (1096).....363
<i>Ali İPEK</i>	Sultan Alparslan's Attitude Towards Armenians of Ani371
<i>Bilge AYRANCI</i>	At the End of the 19 th Century and at the Beginning of the 20 th Century Immigrations Which is Happened in Turkish Geography and Effect of this Immigrations on the Turkish Language381
<i>Turhan ÇETİN</i>	The Socio-Economic Characteristics of the Turkish People who Immigrated from Bulgaria395
<i>Afşin ŞAHİN</i>	The Relationship Between Trade Openness Ratio and Aggregate Output: An Application on Turkey (1989-2008)413
<i>Zeynel Abidin KILINÇ</i>	Modernization and Social Capital433

EL-BUHÂRÎ'NİN HABERU'L-VÂHİD SAVUNUSUNDA KULLANDIĞI HADİSLERİN HUCCİYETİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ramazan ÖZMEN (*)

Özet

Haberu'l-vâhidin hucciyeti meselesi ve buna bağlı olarak epistemolojik değeri, İslâmi ilimler geleneğinde oldukça erken dönemlerden itibaren üzerinde hassasiyetle durulan bir konu olup, sadece hadîs ilminin değil, diğer bütün İslâmî disiplinlerin de en temel meselelerinden birisidir. Buna bağlı olarak farklı disiplinlerde söz sahibi olan âlimler, hucciyetine karşı yöneltilen itirazları cevaplamak amacıyla haberi'l-vâhidi çeşitli deliller kullanmak suretiyle savunmuşlardır. Biz bu makâlemizde el-Buhârî'nin haberi'l-vâhid savunusunda kullandığı hadîsler ve bu hadîslerin meseleye delâlet yönleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: el-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, Kitâbu akhbârî'l-âhâd, haberi'l-vâhid, hucciyet.

A Study on the Hadîths Which Were Mentioned By Al-Bukharî in His Defense of Al-Khabar al-Vâhid

Abstract

This study is aiming to analyze al-Bukhârî's approach to some hadîths as proofs for defending the transmission of a single person/al-khabar al-vâhid as a juridical argument in religious issues especially connected with practical ones not with faith. al-Bukhârî the excellence of the people of hadeeth who is the compiler of the most famous work among the hadîth collections have divided a chapter by the name of Kitâbu akhbâr al-âhâd in his monumental work al-Jâmi' al-Sahîh and mentioned some Quranic verses and hadîths as proofs to prove transmission of a single person/al-khabar al-vâhid as the evidence in practical/amalî issues.

Key Words: al-Bukhârî, al-Jâmi' al-Sahîh, Kitâbu akhbârî'l-âhâd, al-khabar al-vâhid.

*) Ar. Gör. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Hadîs Anabilim Dalı.
(e-posta: rozmen@yyu.edu.tr)

Giriş

Haberu'l-vâhidin hucciyeti ve epistemik değeri ile ilgili meseleler daha çok kelâm kitaplarının epistemoloji bahislerinde ve fıkıh usûllerinin 'ahbar' bölümlerinde yer almaktadır. Oldukça tartışmalı olan bu konuya el-Buhârî (v. 256) de es-Sahîh'inde yer vermiş ve haberu'l-vâhidlerin itikâdî değil de amelî konularda huccet olduğunu savunmak için es-Sahîh'inin sonlarına doğru Kitâbu ahbârî'l-âhâd adı altında açtığı bir kitab/bölümde bu meseleyi ele almıştır. el-Buhârî'nin es-Sahîh'i dışında başka hiçbir hadîs eserinde haberu'l-vâhidin delil oluşuyla ilgili bir bölüm yer almamaktadır. (Koçkuzu, 1988: 169; Ertürk, 1996. "Haber-i Vâhid" md., DİA, İstanbul, XIV, 351) Bu da çok yönlü bir âlim olan el-Buhârî'nin usûl konularıyla da ilgilendiğini göstermesi açısından önemli bir ayrıntı olsa gerektir.

es-Sahîh'teki söz konusu bölümün müstakil bir kitab olup olmadığı ve eğer kitapsa kaçınıcı kitap olduğu hakkında ittifak edilmiş bir görüş bulunmamaktadır. Bu bölüm elimizdeki matbû nüshâlarda daha çok doksan beşinci kitab olarak yer almaktadır. el-Buhârî'nin es-Sahîh'inin bu kitabı/bölümü, Çağrı Yayınları tarafından ofset yöntemiyle basılan nüshâda doksan beşinci kitab olarak yer alırken (el-Buhârî, 1992: VIII, 132), eserin Mehmed Sofuoğlu tarafından yapılan tercümesinde doksan altıncı kitab olarak yer almaktadır (Sofuoğlu, 1997: XV, 7097). es-Sahîh'in 1315 tarihli Matbaa-i âmire baskısından ofset yolu ile basılan nüshâsında ise 'Kitâbu ahbârî'l-âhâd' şeklinde kitab adı yer almamakta, 'Bâbu mâ câe fî icâzeti haberi'l-vâhid' ifâdeleri ile doğrudan birinci babın adı zikredilmekte, ancak öyle anlaşılıyor ki sanki buranın es-Sahîh'in farklı nüshâlarında doksan beşinci kitab olarak da kaydedildiğine bir nevi işaret olsun diye hemen babın karşısında doksan beş rakamı yer almaktadır (el-Buhârî, t.y: VIII, 132). Söz konusu kitap, İbn Hacer'in (v. 852) Fethu'l-Bârî'sinde de doksan beşinci kitab olarak gözükmektedir (İbn Hacer, 2000: XV, 151). el-Kirmânî'nin el-Kevâkibu'd-Derârî'sinde, ana metinde kitab ismi yer almaksızın besmele'den sonra 'Bâbu mâ câe fî icâzeti haberi'l-vâhid' ifâdeleri ile doğrudan bab ismi zikredilerek konuya girilirken, şerh kısmında önce 'Kitâbu ahbârî'l-âhâd' şeklinde kitab ismi zikredilmekte, ondan sonra 'Bâbu mâ câe...' şeklinde bab ismine yer verilmektedir (el-Kirmânî, 1981: XXV, 14). Diğer taraftan el-Aynî'nin (v. 855). Umdetu'l-Kâfî'sinde kitab adı yer almamakta, konuya doğrudan 'Bâbu mâ câe fî icâzeti haberi'l-vâhid...' ifâdeleri kullanılarak, kitab adı zikredilmeksizin bab başlığı kaydedilmek sûretiyle girilmektedir (el-Aynî, t.y.: XXIV, 11). el-Aynî, bütün el-Buhârî nüshâlarında kitab adı zikredilmeksizin bab adının yer aldığını söylerken (el-Aynî, t.y.: XXIV, 12), İbn Hacer bundan es-Sâğâni nüshâsının istisnâ olduğunu, bu nüshâda 'Kitâbu ahbârî'l-âhâd' şeklinde kitab adının kayıtlı olduğunu söyler (İbn Hacer, 2000: XV, 154) Keza el-Kastallânî'nin (v. 923). İrşâdu's-Sârî'sinde de kitab ismi yer almamakta, besmele'den sonra 'Bâbu mâ câe fî icâzeti haberi'l-vâhid...' şeklinde bab adı zikredilmektedir. (el-Kastallânî, 1305: X, 286). Ancak İrşâdu's-Sârî'nin yeni baskısında söz konusu bölüm, es-Sahîh'in doksan altıncı kitabı olarak yer almakta ve 'Kitâbu ahbârî'l-âhâd' şeklinde kitab adı da kaydedilmektedir ki, muhtemelen bu İrşâdu's-Sârî'nin orijinal el yazmasında yer almayıp eseri neşredenlerin bir tasarrufudur (el-Kastallânî, 1990: XV, 240). Ali Osman Koçkuzu'nun

“K. Et-Temennî ile K. El-l'tisâm bi'l-Kitâb ve's-sünne bölümleri arasında yer alan babımızın unvânı (başlığı) şu şekildedir: «Bismillahirrahmâni'r-Rahîm, Bâb: Mâ câe fi icâzeti haberi'l-vâhid es-sadûk fi'l-ezân ve's-salât ve's-savm ve'l-ferâiz ve'l-ahkâm ve ...: Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Ezan, namaz, oruç, diğer farzlar ve hükümlere dair olan ve tek doğru kişi tarafından peygamber'den rivâyet edilen haberi'l-vâhid'in makbûl olup, kendisiyle amel olunacağına dâir bab ve Cenâb-ı Hakk'ın fe levlâ nefera min külli firkatın...âyeti bâbı.» şeklindeki ifâdelerinden (Koçkuzu (1988): 167-168), onun o zaman elindeki es-Sahîh nüshâsında da, 'Kitâbu ahbâri'l-âhâd' şeklinde kitab adı değil de, bab adının kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Koçkuzu yukarıdaki ifâdelerinden sonra açtığı dipnotta (el-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, VIII, s. 132. Kitâbu't-temennî'den onuncu bâb) ifâdelerini zikretmektedir ki, bu da onun elindeki nüshâda 'Kitâbu ahbâri'l-âhâd' kaydının yer almadığını, hattâ 'Bâbu mâ câe fi icâzeti haberi'l-vâhid'in dahi müstakil bir bab olarak değil de, Kitâbu't-temennî'nin bir bâbı olarak kayıtlı olduğunu göstermektedir. Söz konusu kitab ya da babla ilgili yapılan bu izahlar, bu hususta bir kesinlik olmadığını göstermektedir. Nitekim, diğer şârihler bu hususa kısaca değinseler de İbn Hacer, es-Sahîh'in kendi elindeki farklı nüshâlarına dayanarak bu husustaki karmaşayı ortadan kaldırmak için bazı değerlendirmelerde bulunmakta ve bir takım ihtimaller üzerinde durmaktadır. Şârih İbn Hacer, es-Sahîh'teki söz konusu babın es-Sâğânî nüshâsı hariç, bütün el-Buhârî nüshâlarında 'Bâbu mâ câe fi icâzeti haberi'l-vâhid' ifâdeleri ile başladığını, es-Sâğânî nüshâsına ise, önce 'Kitâbu ahbâri'l-âhâd' dendiğini, sonra 'Bâbu mâ câe fi icâzeti haberi'l-vâhid' ifâdeleri ile başlayan bab başlığının tamamının zikredildiğini dile getirir. Ama ne var ki, İbn Hacer'e göre, haberi'l-vâhidlerin hucciyetiyle ilgili bu babın, Kitâbu'l-ahkâm'a dâhil olması gerekir. Kitâbu'l-ahkâm, es-Sahîh'te Kitâbu ahbâri'l-âhâd'dan iki önceki bölüm/kitab'tır ve bununla Kitâbu ahbâri'l-âhâd arasında, Kitâbu't-temennî yer almaktadır. Şârih İbn Hacer'e göre, Kitâbu ahbâri'l-âhâd'ın müstakil bir kitab değil de, Kitâbu'l-ahkâm'ın bir bölümü olması son derece açık bir husustur. Ancak yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi, arada Kitâbu't-temennî olduğu için, ilk anda bu iddiâyı ispatlamak kolay görünmemektedir. Fakat İbn Hacer, burada biraz kompleks gibi görünen durumun şöyle çözülebileceği kanâatinde: Kitâbu't-temennî'ye, 'kitab' değil de 'bab' dediğimizde, -bu takdirde Kitâbu't-temennî de Kitâbu'l-ahkâm'ın bir babı olmuş olmaktadır- veya kitab olsa dahi, Bâbu ahbâri'l-âhâd'dan sonraya aldığımızda sorun çözülmüş olmaktadır. Buna göre es-Sahîh'in ilgili yerlerindeki Kitab ve Bâb şeklindeki başlıkları şu şekilde yeniden şema hâlinde gösterdiğimizde, İbn Hacer'in ifâdeleri daha net anlaşılmaktadır:

**Yaygın Olan
Kullanım:**

Kitâbu'l-ahkâm

Kitâbu't-temennî

Bâbu ahbâri'l-ahâd

Kitâbu'l-i'tisam bi's-sünne

**İbn Hacer'e Göre
Birinci İhtimal:**

Kitâbu'l-ahkâm

Babu Ahbâri'l-âhâd

Babu't-temennî

**İbn Hacer'e Göre
İkinci İhtimal:**

Kitâbu'l-ahkâm

Bâbu Ahbâri'l-âhâd

Kitâbu't-temennî

İbn Hacer; Ebû Zerr, el-Kâbisî ve el-Curcânî nüshâlarında bu babın (veya kitabın) başında besmele'nin yer almadığını, Kerîme ve Asîlî nüshâlarında ise besmele'nin mevcut olduğunu söyler. Diğer taraftan İbn Hacer'e göre, bu Kitâbu ahbârî'l-âhâd'ın, -elimizdeki matbû nüshâlara göre- kendisinden hemen sonra gelen Kitabu'l-i'tisâm bi's-sunne'nin bablarından olması ihtimali de vardır. Çünkü İbn Hacer'e göre, haberu'l-vâhidlerin huccet olarak kullanılıp kullanılmayacağı meselesi, Kitâbu'l-i'tisâm bi's-sunne'nin ilgili olduğu konulardandır. Ancak ona göre, herhalde es-Sahîh'i temize çekenler –bilerek veya bilmeyerek- ahbârü'l-âhâd'la ilgili bölümü, Kitâbu'l-i'tisâm bi's-sunne bölümünden önce almışlardır. Ayrıca şârih İbn Hacer, es-Sahîh'in bazı nüshâlarında besmele'den önce Kitâbu ahbârî'l-âhâd dendiğini, ancak buna itimat edilemeyeceğini de sözlerine ekler (İbn Hacer, 2000: XV, 154; ayrıca bkz., el-Aynî, t.y.: XXIV, 12; el-Kastallânî, 1990: XV, 240).

İbn Hacer'in yaptığı yorumdan anlaşıldığına göre, el-Buhârî'nin eserinde usûlle ilgili böyle bir konuya yer vermiş olmasının nedeni, onun mu'tezile ile bu konuda bir polemığe girerek ilgili konuda mu'tezilenin fikirlerini reddetmek istemiş olmasıdır. el-Buhârî eserinde böyle bir konuya yer vererek, haberu'l-vâhidin huccet olması için birden fazla râvî tarafından rivâyet edilmesi gerektiği görüşünde olanların görüşlerini, hadîslerden seçtiği örneklerle çürütmek istemiştir (İbn Hacer, 2000: XV, 154).

el-Buhârî, haberu'l-vâhidin hucciyetini ispatlamak için söz konusu Kitâbu ahbârî'l-âhâd adlı bölümde altı bab açmakta ve burada haberu'l-vâhidin hucciyetine delil olduğunu düşündüğü toplam dört âyet ve yirmi bir hadîs zikretmekte ve bu âyet ve hadîslere dayanarak haberu'l-vâhidin hucciyetini ispata çalışmaktadır. Biz bu çalışmamızda onun zikretmiş olduğu hadîslerin senet tahlillerine girişmeksizin, ilgili konuda nasıl huccet olarak algılandıkları yönü üzerinde durmaya çalışacağız. Bunu yaparken özellikle söz konusu rivâyetlerin içeriğinin gerçekten haberu'l-vâhid olup olmadıkları ve zikredilen bab başlıklarına uygun düşüp düşmedikleri gibi konulara değineceğiz. Çalışmada başta İbn Hacer olmak üzere es-Sahîh'in en çok tanınan şârihlerinden istifade edilecektir. Hadîslerin tercümesinde Sofuoğlu'nun tercümesinden önemli ölçüde yararlanmakla beraber, gerekli gördüğümüz yerlerde kendi tercih ettiğimiz tercümeyle de sunacağız.

el-Buhârî'nin Haberü'l-Vâhid Savunusunda Delil Olarak Zikrettiği Hadîsler

el-Buhârî, es-Sahîh'inin söz konusu kitabını altı bab başlığına ayırmış ve bu bablar altında, bazılarında sadece bir hadîs olmak üzere toplam yirmi bir hadîs zikretmiştir. İbn Hacer, el-Buhârî'nin Kitâbu ahbârî'l-âhâd'da toplam yirmi iki hadîs zikrettiğini söylemektedir (İbn Hacer, 2000: XV/156). Ancak gerek bizim elimizdeki matbû Fethu'l-Barî nüshâsında ve gerekse el-Buhârî'nin es-Sahîh'inin matbû nüshâlarında toplam yirmi bir hadîs mevcuttur.

el-Buhârî, bu kitab'ın birinci babına “doğru sözlü tek bir kişinin ezan, namaz, oruç, farzlar ve ahkâm konusunda rivâyet ettiği bir haberin huccet olduğunu gösteren hadîsler bâbı” adını vermiştir (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbârî'l-Âhâd, 1, (VIII, 132). Mütercim merhum Sofuoğlu, el-Buhârî'nin bu bab başlığını, özellikle de bab başlığında kullanmış

olduğu es-sadûk' ve el-icâze' kelimelerini –öyle anlaşılıyor ki el-Aynî'nin Umdetu'l-Kâfî'sinden ilham alarak (t.y.: XXIV, 12) ve biraz da serbestçe- yorumlayarak “son derece doğru ve doğruluğu köklü bir meleke hâlinde bulunan âdil bir zâatın ezân, namâz oruç ve bunlara benzer farzlar ve dînî hükümler hakkındaki haberinin mu'teber ve infâzı vâcib şer'î bir dâil olduğuna dâir gelen hadisler bâbı” şeklindeki ifâdeleriyle Türkçe'ye aktarmayı uygun bulmuştur (Sofuoğlu 1997: XV, 7097-7098). Şârih el-Kirmânî, el-Buhârî'nin bab başlığında kullandığı “izin, yetki, tasvib, ruhsat ve geçerlilik” gibi anlamlara gelen el-icâze' kelimesinin, “yerine getirmek, uygulamak, yapmak, icrâ etmek ve gerçekleştirmek” gibi mânâları ifâde eden el-infâz' kelimesiyle eş anlamlı olduğunu söyledikten sonra; kastedilen hususun haberi'l-vâhid'le amel etmek ve haberi'l-vâhidin huccet olduğu görüşüne sahip olmak olduğunu ifade eder (el-Kirmânî, 1981: XXV, 14). İbn Hacer de, 'icâze'yi, haberi'l-vâhid'le amel etmenin câiz/geçerli olması ve haberi'l-vâhid'in huccet olduğu görüşünün dile getirilmesi olarak açıklar (İbn Hacer, 2000: XV, 154). el-Aynî ise 'icâze'yi açıklarken el-Kirmânî'nin yukarıda verdiğimiz açıklamalarını aynen iktibas eder (el-Aynî, t.y.: XXIV, 11).

Onun burada kullanmış olduğu başlığa dikkatlice bakıldığında, el-Buhârî'nin haberi'l-vâhid'i, daha sonra kazandığı ve mütevâtirin dışındaki bütün haberleri ifâde etmek için kullanılan ıstılâhî mânâsında değil de¹, 'tek bir kişinin rivâyet ettiği haber' demek olan lügat manasında kullandığı anlaşılmaktadır ve zaten buna da şârihler işâret etmektedir (İbn Hacer, 2000: XV, 154; el-Kastallânî, 1990: XV, 240). Diğer taraftan el-Buhârî'nin söz konusu kitabın son babına 'Tek Kadının Haberi Babı' adını vermiş olması da, onun 'haberi'l-vâhid' ifâdesiyle ıstılâhî manayı değil de lügat manasını kastedmiş olduğu hususunu daha da güçlendirmektedir. el-Buhârî'nin es-Sahîh'in Kitâbu ahbârî'l-âhâd adlı bölümünde zikretmiş olduğu hadislerin hemen hemen tamamı es-Sahîh'in diğer kitablarda da yer alan hadislerdir. el-Buhârî, haberi'l-vâhidin hucciyetini ispat etmek için delil olarak dört âyet zikretmektedir ki, bu âyetlerin mealleri şöyledir:

1. “İnananların hepsi toptan sefere çıkacak değillerdi. Ama her kabileden bir cemaatin dini iyice öğrenmeleri ve dönüp kavimlerine geldiklerinde, sakınmaları umuduyla onları uyarmaları için sefere çıkmaları gerekmez miydi?” (9. Tevbe: 122)

2. “Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle savaşacak olursa aralarını düzeltin ...” (49. Hucurât: 9)

3. “Ey iman edenler! Eğer bir fâsik size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın...” (49. Hucurât: 6)

4. “Ey iman edenler, Peygamber'in evlerine size izin verilmedikçe girmeyin... Fakat davet olduğunuz vakit girin...” (33. Ahzâb: 53)

1) el-Kirmânî, haberin genel olarak ikiye ayrıldığını; birincisinin âdeten yalan üzere birleşmesi mümkün olmayan bir miktara ulaşan mütevâtir haber olduğunu ve mütevâtirin ilim ifade ettiğini söyler. İkinci kısım haberler ise, böyle olmayan –yani ilim ifâde etmeyen- haberlerdir ki, bu tür haberleri haber veren kimse isterse bir kişi, isterse birden çok kişiler olsun durum değişmez ve bu haberler ilim ifade etmezler. Hatta el-Kirmânî'ye göre, bazen öyle durumlar olur ki bir mesele hakkında yüz kişi haber verir de, bunların haberi ilim ifade etmez ve bu nedenle de onların verdiği bu haber âhâd olmaktan kurtulamaz. (el-Kirmânî, (1981): XXV, 14.)

el-Buhârî zikrettiği bu âyetlerden sonra şöyle demektedir: “Hz. Peygamber âmirlerini birbiri arkasına nasıl göndermiştir? Nitekim gönderilmiş âmirlerden biri unutursa, o sünnete döndürülür” (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri’l-Âhâd, 1, VIII, 132). O, bu durumun da haberu’l-vâhidlerin hucciyeti konusunda bir delil olduğunu ifâde etmek istemiştir. el-Buhârî, ikinci bapta bu meseleye tekrar dönmektedir ki, konunun ayrıntıları orada ele alınacaktır. Ancak burada el-Buhârî’nin yukarıdaki ifâdelerinin şârihler tarafından farklı yorumlandığına dikkat çekmemiz yerinde olacaktır. İbn Hacer, el-Buhârî’nin ifâdelerinde geçen “vâhiden ba’de vâhid=bir biri ardına” şeklindeki sözlerini, onun Hz. Peygamber’in farklı farklı bölgelere farklı elçi veya âmir gönderilmesini kasdettiği şeklinde anlarken, el-Kirmânî’nin bu ifâdeleri zâhiri üzere yorumladığını (el-Kirmânî, 1981: XXV, 15), yani bir biri ardına vâli gönderilmesi şeklinde anladığını söyler (İbn Hacer, 2000: XV, 155; el-Buhârî’nin bu ifâdelerinin yorumu için ayrıca bkz., el-Aynî, t.y.: XXIV, 13; el-Kastallânî, 1990: XV, 241).

el-Buhârî’, bu konuyu dördüncü bapta müstakil olarak tekrar ele almaktadır ki, biz de meselenin ayrıntılarını orada ele alacağız. Şimdi sırasıyla el-Buhârî’nin haberu’l-vâhidin huccet olduğunu ispatlamak gayesiyle delil olarak zikrettiği hadîsleri teker teker ele alıp incelemeye çalışalım.

el-Buhârî’nin Birinci Bâb Altında Zikrettiği Hadîsler

1. Hadîs

el-Buhârî, Kitâbu ahbâri’l-ahâd’ın birinci babına “Doğru sözlü tek bir kişinin ezan, namaz, oruç, farzlar ve ahkâm konusunda rivâyet ettiği bir haberin huccet olduğunu gösteren hadîsler bâbı” adını vermekte ve bu babın altında birinci sırada şu hadîsi zikretmektedir: Mâlik b. Huveyris şöyle rivâyet etmiştir: “Biz yaşları birbirine yakın birkaç genç, Rasûlullah’ın yanına gelmiştik. Rasûlullah’ın yanında yirmi gece kaldık. Rasûlullah son derece hassas ve ince kalpli bir insandı. Âilelerimizi özlediğimizi düşününce, geride kimleri bırakıp (geldiğimizi) sordu. Biz de (bu konuda) ona bilgi verdik. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: Ailelerinizin yanına dönünüz, onların arasında ikâmet ediniz. Onlara (benden öğrendiğiniz dînî bilgileri) öğretiniz, (onlara dînî vecibelerini edâ ve haramlardan çekinmelerini) emrediniz. Mâlik b. Huveyris’in râvîsi Ebû Kılâbe (Sofuoğlu 1997: XV, 7100), şöyle dedi: Mâlik b. Huveyris bana Peygamber’in daha bir çok vasiyetini zikredip bildirdi. Ben onların bir kısmını ezberimde tutuyor, bir kısmını da tutamıyorum. Mâlik b. Huveyris, Rasûlullah’ın şunları da buyurduğunu bildirdi: “Benim nasıl namaz kılar olduğumu gördünüzse, öylece namaz kılınız. Namaz vakti gelince biriniz size ezan okusun, en büyüğünüz (en fazîletliniz) de size imamlık yapsın” (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri’l-Âhâd, 1, VIII, 133).

İbn Hacer (2000: XV, 158), el-Aynî (t.y.: XXIV, 13) ve el-Kastallânî (1990: XV, 242) bu hadîsin bab başlığına uygunluğunu, ‘Namaz vakti gelince biriniz size ezan okusun’ cümlesi ile kurmaktadır. el-Aynî ve muhtemelen ondan iktibasla el-Kastallânî bu hadîsle bab başlığı arasındaki alâkayı kurarken tek kişinin haberinin ezan hususunda kabul

edilmesini; eğer kendisine güven duyulan bir kimse vakit girdiğinde ezan okursa, bu vak-
tin namazını kılmanın caiz olacağı şeklinde yorumlamaktadırlar. Buna göre, bir müezzin
ezan okuduğu zaman onun bu ilan ve ihbârına itibar edilmesi ve onunla amel edilmesi
emredilmiş olmaktadır. Açıkça görüldüğü gibi şârihlere göre, bu hadîsin haberu'l-vâhidin
hucciyeti konusunda delil olması, bir kimsenin ezan okumasıyla ilgilidir.

Bu rivâyetin bab başlığı ile uygunluğunu, yukarıda zikrettiğimiz şekilde kuran şüphe-
siz bizzat el-Buhârî değil, şârihlerdir. Bu rivâyetin el-Buhârî'nin koyduğu bab başlığı ile
alâkasını, yukarıda zikrettiğimiz haliyle şârihlerin kurduğu şekilde değil de, bu heyetin
Rasûlullah'tan öğrendikleri yeni dinle ilgili meseleleri kendi kavimlerine nakledip on-
lara öğretmeleri zaviyesinden kurmak da mümkün görünmektedir. Hadîsten açıkça an-
laşıldığı gibi, zaten Rasûlullah onlara bu emri vermiştir. Buna göre söz konusu heyet,
Rasûlullah'tan öğrendikleri dînî bilgileri kendi toplumlarına öğretecekler, namaz vakti gel-
diği zaman kabîle mensuplarından birisi ezan okuyacak ve diğer insanlar da Rasûlullah'ın
namaz kılışı gibi namaz kılacaklardır. Ancak, rivâyetin bab başlığına uygunluğu bu bakış
açısından hareketle kurulsun, bu sefer de şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır: Rivâyetten
açıkça anlaşıldığı gibi, Rasûlullah'tan İslâm'ın ana ilkelerini öğrenmek için uzak bir yer-
den Medîne'ye gelen bu heyet, tek bir kişi olmayıp, bunlar birkaç kişiden müteşekkil bir
topluluktur. Dolayısıyla bunların Hz. Peygamber'den öğrenip kendi kavimlerine rivâyet
edip nakledecekleri peygamber tâlimâtlarının, -teknik anlamda- haberu'l-vâhid olamaya-
cağı meydandadır. Çünkü bunlar aynı kabîlenin mensupları olan gençlerdir. Eğer bunların
Hz. Peygamber'den öğrendikleri hususları topluca kendi kabîlelerine rivâyet edecekleri
ve öğretecekleri düşünülüyorsa, bu durum haberu'l-vâhid olmayacaktır. Ama bu kimse-
lerin tek tek bu işi yapacakları düşünülüyorsa o zaman söz konusu durum haberu'l-vâhid
olacaktır. Ancak bu ihtimallerden hangisinin doğru olduğunu tespit edecek bir imkândan
yoksun bulunmaktayız.

Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi şârihler hadîsin bab başlığı ile alâkasını sadece 'biri-
niz size ezan okusun' ibâresinden hareketle kurmaktadır. Ancak konuyu çok daha genel
düşünmek ve el-Buhârî'nin bu hadîsi haberu'l-vâhidin hucciyetini ispatlamak gayesiyle
delil olarak zikretmesinin arka planında daha farklı bir bakış açının bulunduğunu ifâde
etmek imkân dâhilinde görünmektedir. Belki de el-Buhârî meseleye, gelen heyetin tekrar
kavimlerine dönerek Hz. Peygamber'den aldıkları bilgileri onlara öğretmeleri açısından
yaklaşmaktadır. Her ne kadar bab başlığında 'haberu'l-vâhidin ezan... konusunda geçerli
olması' ifadesi yer alsın da, bu bab başlığına bu hadîsten daha ziyade, bundan sonra zik-
redilen ikinci ve üçüncü hadîslerin uygun olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.
Zira bu iki hadîs tamamen ezan konusu ile ilgilidir. Yani el-Buhârî'nin bab başlığında
'ezan' ifadesini zikrederken bu hadîsi değil de, bundan sonraki hadîsleri kasdetmiş olma
ihtimali de vardır.

Bu rivâyetin içerdiği hususun, el-Buhârî'nin kasdettiği manaya, yani tek kişinin habe-
rine uygun düşmeme ihtimali mevcuttur. Bu nedenle bu rivâyetin haberu'l-vâhidin huc-
ciyetini ispatta argüman olarak kullanılmasının sorunsuz gözükmediğini söylemek çok
yanlış bir kanâat olmayabilir.

2. Hadîs

el-Buhârî'nin haberi'l-vâhidin hucciyetini ispat amacıyla birinci bab altında zikrettiği ikinci ve üçüncü hadîsler içerik olarak aynı veya birbirine yakın olduğu için, bu ikisini zikrettikten sonra yapacağımız değerlendirmenin her iki hadîs için de geçerli olabileceğini düşünüyoruz.

el-Buhârî, haberi'l-vâhidin hucciyetini ispat sadedinde ikinci hadîs olarak şöyle bir rivâyete yer vermektedir: "Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: Rasûlullah: "Sizden herhangi birinizi Bilâl'in ezanı sahur yemeğini yemekten alıkoymasın! Çünkü Bilâl, şafaktan önce ezan okur- yahud: gece vakti nidâ eder-. Bunu teheccüd namazı kılanları sahur yemeğine döndürmek ve uykuda olanlarınızı da sahur yemeğine uyandırmak için okur. Fecr şöyle demek değildir." buyurdu. Yahyâ iki şehâdet parmağını kaldırarak ufukta görülen dikey ziyâdan ibaret olan fecr-i kâzibe işaret etti." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95. K. Ahbârî'l-Âhâd, 1, (VIII, 133). Bu hadîsin bab başlığına uygunluğu ve haberi'l-vâhidin kabulü için delil olması ise şöyle açıklanmaktadır: "Başlığa uygunluğu 'Sizden herhangi birinizi Bilâl'in ezanı sahur yemeğini yemekten menetmesin!' sözündedir. Çünkü Bilâl, ezan okuduğu vaktin gece olduğunu ve onda sahur yemeği yemenin câiz olacağını haber vericidir. Bu ise doğru söyleyen bir vâhidin haberidir." (el-Aynî, t.y.: XXIV, 14; el-Kastallânî, 1990: XV, 243; ayrıca bkz., Sofuoğlu, 1997: XV, 7101, 6. dipnot).

3. Hadîs

el-Buhârî'nin birinci bab altında zikrettiği üçüncü hadîs de yine ezanla ilgilidir ve bir önceki hadîsi açıklar mahiyettedir: Abdullah b. Ömer, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Bilâl gece vakti nidâ eder. Siz, İbnü Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar, yiyiniz, içiniz." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbârî'l-Âhâd, 1, VIII, 133). Şârihler bu hadîsin bab başlığı ile uygunluğunun da yine bir önceki hadîste olduğu gibi, 'Bilâl gece vakti nidâ eder' ifâdesinde olduğunu söylerler (el-Aynî, t.y.: XXIV, 14; el-Kastallânî, 1990: XV, 244).

el-Buhârî, zikrettiği bu hadîslerin haberi'l-vâhidin hucciyetine delil olduğunu düşünmektedir. Çünkü gerek Bilâl ve gerekse İbn Ümmi Mektûm tek bir kişidir. Onlar ezan okuduğu zaman, bu ezana göre hareket edilir. Bilâl'in ezanı, sahura kaldırmak için, İbn Ümmi Mektûm'un ezanı ise sahur vaktinin bittiğini ve sabah namazının vaktinin girdiğini bildirmek içindir. Bu rivâyetlerin içeriğinin el-Buhârî'nin metodolojisine uygun düştüğü ve dolayısıyla haberi'l-vâhidin hucciyetini ispatta delil olarak kullanılmalarda bir sorun olmadığı söylenebilir.

4. Hadîs

el-Buhârî'nin Kitâbu ahbârî'l-âhâd'ın birinci babında haberi'l-vâhidin hucciyetini ispat gayesiyle delil olarak zikrettiği dördüncü hadîs şudur: "Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: Hz. Peygamber bizlere öğle namazını beş rek'at olarak kıldırdı. Bunun üzerine (Yâ Rasûlallah!) namazda artırılma mı yapıldı? diye soruldu. Rasûlullah 'namaz hakkındaki bu sorunuz neden?' buyurdu. Sahabîler "beş rek'at olarak kıldırдың" dediler. Bunun

üzerine Rasûlullah selam vermesinin ardından iki sehiv secdesi yapmıştır." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95. K. Ahbâri'l-Âhâd, 1, VIII, 133).

Bu hadîsin haberi'l-vâhidin hucciyetini ispatta delil olarak kullanılmasının, bazı nedenlerden dolayı yerinde bir tercih olmadığı söylenebilir. Çünkü, hem 'namaz artırıldı mı?' diye soranlar ve hem de Hz. Peygamber'in 'bu sorunuz neden?' diye sorması üzerine 'beş rekat kıldırdın' diyenler, tek bir sahabî değil, cemâattir. Yani burada Rasûlullah'ın bir haberi'l-vâhidle amel etmesi söz konusu değil, sahabîler topluluğunun beyanlarına göre hareket etmesi söz konusudur. Esâsen bu duruma İbn Hacer (2000: XV, 158) de işâret etmiştir. İbn Hacer, eserinin başka bir yerinde aynı olayla ilgili olarak Rasûlullah'ın namazı beş rekat kıldırıldığını söyleyenlerin cemâatin tamamı olduğunu açıkça ifade eder (2000: XV, 159). Nitekim, İbn Hacer'in nakline göre bu duruma el-Buhârî'nin es-Sahîh'inin pek fazla tanınmayan şârihlerinden İbnu't-Tîn (v. 611)² de dikkat çekmekte ve el-Buhârî'nin bu hadîsi haberi'l-vâhidin hucciyetini ispatlamak için argüman olarak kullanmasını ("el-Buhârî) haberi'l-vâhid için bab başlığı koymuştur. Bu haberin, el-Buhârî'nin koyduğu bab başlığına uygunluğu zâhir/açık değildir. Çünkü Rasûlullah'a namazı fazla kıldırıldığını haber verenler cemâattir." (İbn Hacer, (2000): XV, 159) ifadeleri ile tenkit etmektedir. Bundan dolayı bu hadîsin haberi'l-vâhidin hucciyetini ispatta argüman olarak kullanılmasının el-Buhârî'nin metodolojisine uygun düşmediğini söyleme imkânımız mevcuttur.

5. Hadîs

el-Buhârî'nin haberi'l-vâhidin hucciyetini ispat gayesiyle zikretmiş olduğu beşinci hadîs, yukarıdaki hadîsle benzerlik arz etmekte olup, "Zu'l-Yedeyn hadîsi" diye meşhur olan ve haberi'l-vâhid tartışmalarında fıkıh usûlcüleri ve hadîs şârihleri tarafından sık sık atıf yapılan bir hadîstir. el-Buhârî bu hadîsi şöyle rivâyet eder: "Rasûlullah öğle veya ikinci namazlarından birini kıldırırken iki rekattan sonra (selam verip) namazdan çıktı. Bunun üzerine Zu'l-Yedeyn denilen zât kendisine: 'Yâ Rasûlallah! Namaz kısaldı mı? Yahut unuttun mu?' diye sordu. Rasûlullah oradaki cemâate "Zu'l-Yedeyn doğru mu söyledi?" dedi. İnsanlar 'evet doğru söyledi!' diye cevap verdiler. Bunun üzerine Rasûlullah kalktı ve diğer iki rekat namazı da kıldırdı, sonra selam verdi, ondan sonra tekbîr alıp namaz secdesi gibi yahud daha uzun bir secde yaptı. Sonra başını secdeden kaldırdıktan sonra yine tekbîr alıp yine namaz secdesi gibi bir secde daha yaptı, sonra başını secdeden yukarı kaldırdı (sonra selam verdi)." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95. K. Ahbâri'l-Âhâd, 1, VIII, 133).

2) Ebû Muhammed Abdulvâhid İbnu't-Tîn es-Safâkısıf: Mağrib'li olup Mâlikî mezhebine mensuptur. Fakih ve muhaddistir. İbnu't-Tîn diye meşhur olmuştur. el-Buhârî'nin es-Sahîh'inin şârihlerinden olup, şerhinin adı *el-Muhbiru'l-Fasîh fi Şerhi'l-Buhârîyyi's-Sahîh* tir. İbn Hacer kendi şerhinde İbnu't-Tîn'in şerhinden yararlanmıştı. Bkz., Mahlûf, Muhammed b. Muhammed, *Şeceretu'n-Nûri'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikiyye*, el-Matbaatu's-Silefiyye, Kâhire, 1349, s. 168. İbnu't-Tîn *DİA*'da madde olarak yer almamaktadır. İbnu't-Tîn'in söz konusu şerhinden bir bölümün (280 varak, her varakta 23 satır) Tunus Millî Kütüphanesinde 18474 kayıt numarası ile mevcut olduğu ifade edilmektedir. Bkz., <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=28437>.

İbn Hacer'in yorumuna göre, el-Buhârî'nin bu ve bundan önceki hadîsi, haberi'l-vâhidin delil oluşu konusunda zikretmesinin nedeni, Rasûlullah'ın yanıldığı hususunda tek bir kişinin verdiği haberle yetinmediğine dikkat çekmek içindir. Çünkü böyle bir haberi'l-vâhid, onun kendi fiiliyle çelişmektedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber, Zu'l-Yedeyn'in sözlerinin doğru olup olmadığını aydınlığa kavuşturmak için cemâate sormuştur. Büyük bir topluluk Zu'l-Yedeyn'in doğru söylediğini haber verince, onların sözlerine dönmüştür. Bundan önceki kıssada ise, Hz. Peygamber'in namazda yanıldığını ona cemâatin hepsi haber vermiştir (İbn Hacer, 2000: XV, 159). Kirmânî, insanların Zu'l-Yedeyn'e muvâfakat etmelerinden ve onu tasdik etmelerinden dolayı bu haberin, artık haberi vâhid sayılamayacağı şeklinde bir itiraz gelebileceğini söyler. Ancak o bu itiraza, her ne kadar bu haberin karînelere kuşatılmış olmasından dolayı yakîn ifâde eden bir haber haline gelse de haberi'l-vâhid olmaktan çıkmayacağı şeklinde cevap verir (el-Kirmânî, 1981: XXV, 17-18).

Bu hadîsin de haberi'l-vâhidin hucçiyetini ispata yeterli olup olmadığı şüpheli görünmektedir. Zîra hadîse dikkatlice bakıldığında görülmektedir ki, Hz. Peygamber namazda yanıldığı hususunda, Zu'l-Yedeyn'in sözlerini hemen tasdik etmemiş, onun doğru söyleyip söylemediğini diğer sahabîlere sorarak beyanının doğruluğunu kesinleştirmek istemiştir. Hz. Peygamber'in Zu'l-Yedeyn'in sözlerini kabul etmemesi, elbette onu yalancılıkla itham manasına gelmez. Ancak Hz. Peygamber, namaz kıldırıldığı cemâatin tamamı değil de, onlardan sadece bir kişi kendisinin yanıldığını söyleyince, bu haberin doğruluğunu orada bulunan diğer kimselere sorarak test etmek istemiştir. Her ne kadar burada Hz. Peygamber'in Zu'l-Yedeyn'in haberiyle amel ettiği söylene de, Rasûlullah'ın burada Zu'l-Yedeyn'in haberiyle değil, cemâatin haberiyle amel etmiş olduğunu söylemek de imkân dahilinde gözükmemektedir. el-Kirmânî de "endisini kuşatan bir takım karîneler dolayısıyla ilim ifâde eder hale gelse de, haberi'l-vâhid olmaktan çıkmamıştır" (el-Kirmânî, 1981: XXV, 17-18). derken, bizim bu ifâde ettiğimiz hususları kastediyor olabilir. Yani cemâatin Zu'l-Yedeyn'i doğrulaması ile, bu haber kendisini kuşatan karîneler sebebiyle ilim ifâde eder hale gelmiştir. Dolayısıyla bu hadîse de haberi'l-vâhidin hucçiyeti konusunda kesin delil nazarıyla bakılmasının önünde bazı engeller var gibi görünmektedir.

6. Hadîs

el-Buhârî'nin haberi'l-vâhidin hucçiyetine delil olarak zikrettiği diğer bir hadîs, kible'nin değişmesi ile ilgili bir hadîstir: "Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: 'İnsanlar Kuba'da sabah namazını³ kılarken, onlara bir kimse geldi ve şöyle dedi: 'Rasûlullah'a bu gece Kur'an (dan bir âyet) indirildi⁴ ve (namazda iken) Ka'be'ye yönelmesi emredildi. Şimdi sizler de Ka'be'ye yöneliniz' dedi. Cemâatin yüzü Şam tarafına yönelmiş idi. Bunun üzerine oldukları vaziyette yönlerini Ka'be tarafına döndürdüler.'" (el-Buhârî,

3) el-Kastallânî, Ebû Zer'in, el-Hamevî ve el-Müstemlî nüshâlarından yararlanarak hazırladığı nüshâsında bu namazın 'sabah namazı' olarak geçtiğine işaret eder. (Kastalani (1990): XV, 245.)

4) el-Kastallânî, burada kastedilen âyetin "kuşkusuz ki, Biz, senin yüzünü göğe çevirip durduğunu görmekteyiz..." meâlindeki 2. Bakara/144. âyet olduğunu söyler. (Kastalani (1990): XV, 246.)

es-Sahîh, 95. K. Ahbâri'l-Âhâd, 1, VIII, 133). el-Aynî, bu hadîsin bab başlığı ile arasındaki uygunluğun açık olduğunu ve bunu da 'onlara bir kimse geldi' ifâdesinin sağladığını söyler. Çünkü sahâbe onun haberiyle amel etmiş ve namazda yüzleri Şam tarafına dönmüş iken, Ka'be tarafına dönmüşlerdir (el-Aynî, (t.y.): XXIV, 15; ayrıca bkz., el-Kastallânî, (1990): XV, 246).

Burada görüldüğü gibi, sahabîler tek bir kişinin kiblenin değiştiğini bildiren haberi ile amel etmişlerdir. Ancak İbn Hacer, bazılarının bu hadîsin haberi'l-vâhidin hucciyetine delil olmasına itiraz ettiklerini ifâde etmektedir. İtiraz edenlere göre bu haberin sahâbî topluluğu için ilim ifâde etmesi, onların sahip olduğu bir karîneden dolayıdır. Bu karîne de onların Rasûlullah'ın kiblenin değişmesini beklediğini ve bunu sürekli duâlarında tekrarlıyor olduğunu bilmeleridir. Yani itirazcılara göre bu haber, karînesiz mutlak bir haberi'l-vâhid değildir. Fakat İbn Hacer bu itirazı yerinde bulmaz. Sahâbî cemâati haberi'l-vâhîde itimat ettiklerine göre, bu onunla ihticâcın sıhhati için yeterlidir. Esâsen ona göre, burada bir karîne olmadığı gibi, diğer taraftan karîneli haberi'l-vâhidle amel edileceği konusunda bir ittifak da yoktur (İbn Hacer, 2000: XV, 159). İbn Hacer'in bize aktardığı mâlumâtan anlaşıldığına göre; bu rivâyetin haberi'l-vâhidin hucciyetini ispat gayesiyle kullanılmasına geçmiş asırlarda da itiraz edilmiştir. Ancak İbn Hacer, bu itirazcılarının kimlikleri ve hangi fikir akımının müntesipleri oldukları konusunda bizi herhangi bir bilgidenden yoksun bırakmaktadır. Bu itirazların yerinde olmadığını, bu hadîsin haberi'l-vâhidin delil oluşunu ispatta argüman olarak kullanılmasının el-Buhârî'nin metodolojisine uygun düştüğünü söyleyebiliriz.

7. Hadîs

Zikredilen yedinci hadîs, yukarıdaki kible'nin değişmesiyle ilgili hadîsle içerik olarak aynı olup, olayı daha ayrıntılı olarak anlatmaktadır: el-Berâ' b. Âzib şöyle demiştir: "Rasûlullah Medîne'ye hicret edip geldiğinde on altı yahud on yedi ay Kudüs'teki Beytu'l-Makdis tarafına doğru namaz kıldı. Fakat her zaman kiblesinin Ka'be'ye karşı döndürülmesini arzu eder dururdu (ve bu arzusunun gökyüzüne bakar Yüce Allah'a karşı izhâr eylerdi). Bunun üzerine Yüce Allah "Kuşkusuz, Biz, senin yüzünü göğe çevirip durduğunu görmekteyiz. Elbette ki, seni hoşnut olacağın bir kibleye döndüreceğiz. O halde, [bundan böyle] yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir..." (2. Bakara: 144) âyetini indirdi. Bu sûretle kible, Ka'be tarafına yöneltildi. O gün sahabîlerden bir zat ikinci namazını Peygamber'le beraber Ka'be'ye doğru kılmıştı. Bu zat sonra (ertesi gün sabah vakti) Medîne'den çıktı ve Kuba'da sabah namazı kılmakta olan bir Ensar cemâatine uğradı. Bunların Kudüs'e doğru namaz kıldıklarını görünce, namazdakilere: Peygamber'le namaz kıldığını ve Peygamber'in Ka'be'ye yöneltildiğini ve kendilerinin ikinci namazında ruku'da iken Ka'be'ye doğru döndüklerini şehâdet sûretiyle haber verdi. Kubâ halkı da Şam'a doğru namaz kılarken Ka'be tarafına yöneldiler." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95. K. Ahbâri'l-Âhâd, 1, VIII, 134).

İbn Hacer, kiblenin değiştiği namazın hangisi olduğu ve bunun hangi mescidde namaz kılınırken değiştiği hususunda rivâyetlerin farklılık arzettiğini söyler (İbn Hacer, 2000: II, 61). el-Kirmânî, bir önceki hadîste Kuba mescidinde sabah namazında kiblenin de-

ğiştiğinin zikredildiğini burada ise ikinci namazında değıştiğinin zikredildiğini söyler ve bu iki durumun arasını şöyle cemedir: “Kıblenin değışmesi ikinci namazında oldu, bu haber Kuba’ya ertesini gün sabah namazında ulaştı.” (el-Kirmânî, 1981: XXV, 17; ayrıca bkz., el-Aynî, t.y.: XXIV, 15; el-Katallânî, 199): XV, 247). el-Aynî, hadîsin bab başlığına uygunluğunun “onunla bir adam namaz kıldı” ifadesinde mevcut olduğunu söylemektedir. (el-Aynî, t.y.: XXIV, 15.) el-Kastallânî hadîsin bab başlığına uygunluğunun zâhir/ açık olduğunu söylemekle yetinirken (el-Katallânî, 1990: XV, 247), Sofuoğlu bab başlığı ile hadîs arasındaki uygunluğu “Başlığa delâleti, Kubâ mescidindeki cemâatin kıblenin değışmesi hakkındaki bir kişinin haber verip şehâdet etmesini kabûl etmiş olmalarıdır” şeklindeki ifadeleri ile kurmaktadır (Sofuoğlu, 1997: XV, 7104, 11. dipnot).

el-Kastallânî (923), es-Sahîh’in şârihlerinden Bedruddîn ed-Demâmî’nin⁵ (827) el-Buhârî’nin haberi’l-vâhidin hucciyetini yine başka bir haberi’l-vâhidle ispatlamasına yapılan itirazlara cevap verdiğini nakletmektedir. Muhalif görüşte olanın itirazı şöyledir: “el-Buhârî’nin kastı, haberi’l-vâhidin kabulünü, yine haberi’l-vâhid olan bu haberle ispatlamaksa, bu bir şeyi yine kendisiyle ispatlamak demektir (ki bu bir çelişkidir).” el-Kastallânî, Bedruddîn ed-Demâmî’nin bu itiraza şöyle cevap verdiğini söyler: “el-Buhârî’nin maksadı, sahâbenin haberi’l-vâhidi kabul ettiklerini gösteren misallerden sadece bir misale dikkat çekmektir. Bu misale sayılamayacak kadar çok misal ilave edilebilir ve böylece onların haberi’l-vâhidi kabul ettikleri kesin bir şekilde sabit olur.” (el-Kastallânî, 1990: XV, 247). Burada, bazı kimselerin haberi’l-vâhidin hucciyetini ispatlamak için yine bir takım haberi’l-vâhidleri argüman olarak kullanmanın sağlıklı bir yaklaşım olmayacağı şeklinde ileri sürdükleri itirazların, metodolojik bir kaygıdan kaynaklandığını ve meseleyi daha sağlam temellere oturtmak amacıyla dile getirildiğini düşünmemizin önünde bir engel gözükmemektedir. Yani söz konusu itiraz sahiplerinin amacı bütünüyle haberi’l-vâhidlerin hucciyetini inkar değıl, fakat bu hucciyeti –kendilerine göre– daha sağlam argümanlarla ispatlamak olabilir. Ancak burada şu hususa da değınmek yerinde olacaktır. el-Buhârî’nin zikretmiş olduğu bu argüman, kendi metodolojisine göre yeterli bir argümandır ve sahâbilerin tek bir kişinin haberiyle amel ettiklerini göstermede, herhangi bir itiraza mahal olacak durumu yoktur.

8. Hadîs

el-Buhârî’nin haberi’l-vâhidin hucciyetini ispat sadedinde zikrettiği sekizinci hadîs, içkinin haram kılındığını bir kişinin bâzı sahâbîlere haber vermesi ile ilgili bir hadîstir: “Enes b. Mâlik şöyle demiştir: ‘Ben (üvey babam) Ebû Talha el-Ensârî’ye, Ebû Ubeyde İbnu’l-Cerrâh’a ve Ubeyy b. Ka’b’a hurmadan yapılan fadîh içkisi veriyordum. Bu sırada bir kimse gelerek ‘içki haram kılınmıştır’ dedi. Bunun üzerine Ebû Talha bana ‘Yâ Enes, şu şarap küplerine doğru kalk da onları kır!’ diye emretti. Enes ‘bu emir üzerine ben

5) Mâlikî fukahâsından olan ve İbnu’l-Demâmîni diye meşhur olan Bedruddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ömer b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Süleyman b. Cafer ed-Demâmîni el-Kuraşî el-Mahzûmî el-İskenderî’nin (763-827/1362-1424) el-Buhârî şerhinin adı *el-Mesâbîh fî Şerhi’l-Câmi’s-Sahîh li’l-Buhârî* olup, Nûruosmâniye’de (849-850) kayıtlı olduğu söylenmektedir. (Bkz., Sandıkcı, (1991): 46.)

taştan oyulup içine içki konulan 'mihrâs' denilen kabımıza doğru kalktım ve ona aşağı tarafından vurdum, o da kırıldı' demiştir." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95. K. Ahbârî'l-Âhâd, 1, VIII, 134). el-Kastallânî hadîsin bab başlığına uygunluğunun açık olduğunu söylerken (el-Kastallânî, 1990: XV, 248), el-Aynî bu uygunluğun 'onlara bir kimse geldi' sözünde olduğunu kaydeder (el-Aynî, t.y.: XXIV, 16).

İbn Hacer, bu hadîsle ilgili olarak "Hadîsin bazı rivâyetlerinde 'vallahî o içki içmekte olanlar bundan sormadılar ve o adamın haberinden sonra bu konuda ona mürâcaat da etmediler' ziyâdesi vardır. Bu, haberu'l-vâhid'in kabûlünde çok kuvvetli bir huccettir. Çünkü onlar, bu haber ile daha önce mübâh olan bir şeyin neshini ispat ettiler ve nihâyet o haberden dolayı onu tahrîme gidip, onun gereği ile amel ettiler" (İbn Hacer, 2000: XV, 159; ayrıca bkz., el-Aynî, t.y.: XXIV, 16) yorumunu yapmaktadır. Bu haber de, yani tek bir kişinin içkinin haram kılındığını haber vermesi, kelime manasıyla bir haberu'l-vâhid-dir ve bazı sahabîler de bu kişinin haberi ile başka bir araştırmaya girişmeden amel etmişlerdir. Dolayısıyla bu rivâyetin delil olarak kullanımının, el-Buhârî'nin metodolojisine uygun olduğunu söyleyebiliriz.

9. Hadîs

el-Buhârî'nin zikrettiği dokuzuncu hadîs şudur: "Huzeyfe İbnu'l-Yemân'dan rivâyet edildiğine göre, Necrân heyeti, Hz. Peygamber'den kendilerine emîn birisini göndermesini istediklerinde Hz. Peygamber onlara 'Size elbette hakkıyla emîn olan bir kimse göndereceğim' buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in sahabîleri bu emînlige rağbet ederek her biri kendisinin gönderilmesini bekledikleri sırada Hz. Peygamber, Ebû Ubeyde'yi göndermiştir." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbârî'l-Âhâd, 1, VIII, 134).

el-Aynî hadîsin bab başlığına uygunluğunun 'Size elbette hakkıyla emîn olan bir kimse göndereceğim' sözünde olduğunu söyler (el-Aynî, t.y.: XXIV, 16). Aşağıdaki onuncu hadîsle bu hadîs içerik olarak aynı olduğu için, diğerini de verdikten sonra ikisini birden değerlendirmek daha uygun olacaktır.

10. Hadîs

el-Buhârî'nin haberu'l-vâhidin hucciyetini ispatlamak gayesiyle delil olarak zikrettiği onuncu hadîs şudur: "Enes, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: 'Her peygamberin, ümmetinin güvendiği emin bir kimsesi vardır. Ve şu bizim ümmetimizin emîni de Ebû Ubeyde'dir.'" (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbârî'l-Âhâd, 1, VIII, 134).

Bu ve bundan önceki hadîsin haberu'l-vâhidin kabulünde delil olması ile ilgili İbn Hacer herhangi bir bilgi vermez. Ancak Sofuoğlu onuncu hadîsle ilgili olarak "başlığa uygunluğu 'Size elbette hakkıyla emîn bir kimse göndereceğim' sözündedir" demektedir (Sofuoğlu, 1997: XV, 7105, 13. dipnot). Öyle anlaşıyor ki, el-Buhârî'nin bu hadîsleri haberu'l-vâhidin hucciyetine delil olarak zikretmesinin nedeni, Necranlılar'a gönderilecek kişinin tek bir kişi, dolayısıyla onun Necranlılar'a nakledeceği bilgilerin de haberu'l-vâhid olmasıdır. Bu tek kişi, hadîsde vurgulandığı gibi Hz. Peygamber'in kendisine son derece güvendiği bir arkadaşıdır. Dolayısıyla bu hadîsin de haberu'l-vâhidin delil olduğu-

nu savunmak amacıyla kullanılmasının, el-Buhârî'nin metodolojisine aykırı bir yönünün olmadığı söylenebilir.

11. Hadîs

el-Buhârî'nin huccet olarak zikrettiği on birinci hadîs şöyledir: "İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre, Ömer İbnu'l-Hattâb şöyle demiştir: Ensar'dan (Evs b. Havlî isminde, bkz., el-Kastallânî, 1990: XV, 249) bir adam vardı. O, Rasûlullah'tan ayrı ve uzakta bulunduğu zaman ben Rasûlullah'ın meclisinde hazır bulunur ve o gün Rasûlullah'tan sâdir olacak söz, fiil ve halleri ona getirirdim. Ben Rasûlullah'ın meclisinden uzakta kaldığım zaman ise, o zat, Rasûlullah'ın meclisinde hazır bulunur ve o gün Rasûlullah'tan sâdir olan söz, fiil ve halleri bana getirirdi." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri'l-Âhâd, 1, VIII, 134). el-Aynî, hadîsin bab başlığına uygunluğunun Ömer'in (r.a.) tek kişinin haberini kabul etmesinde olduğunu söyler (el-Aynî, t.y.: XXIV, 16; ayrıca bkz., el-Kastallânî, 1990: XV, 249).

İbn Hacer'e göre, bu hadîsten Ömer'in (r.a.) tek bir kişinin haberini kabul ettiği anlaşılır. Yine onun naklettiğine göre, bazı âlimler bu hadîsi haberi'l-vâhidin kabulünde delil olarak nakletmişlerdir. Çünkü Hz. Ömer ve arkadaşı, nâzil olan hükümlerle ilgili birbirine bilgi vermek ve her birisi başka birisine sormadan arkadaşının verdiği haberi kabul etmekte ve ona göre amel etmektedir. Bu da haberi'l-vâhidle amelin gerekliliğine delalet etmektedir (İbn Hacer, 2000: XV, 160). Bu hadîs, ashâbın haberi'l-vâhidi kabul ve gereğince amel ettiğini ispatta yeterli bir argüman görünümünde olup, el-Buhârî'nin metodolojisine uygun düşmektedir.

12. Hadîs

el-Buhârî'nin haberi vâhidin hucciyetini ispatlamak için zikrettiği on ikinci hadîs şu şekildedir: "Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Hz. Peygamber bir askerî birlik hazırlayıp başlarına bir adamı emir tayin etti. Bu emir, yolda odun toplatıp ateş yaktırdı ve askerlere 'bu ateşin içine girin' dedi. Onlardan bir kısmı ateşe girmek istediklerinde, diğerleri 'biz ateşten (şirk ve küfürden ve/veya şirk ve küfür içerisinde olduğumuz için cehennemden) kaçıp Rasûlullah'a sığınmış kimseleriz (dolayısıyla nasıl olur da yakılan bir ateşe girebiliriz)' dediler. Seferden dönüşte bu hâdiseyi Rasûlullah'a zikrettiklerinde, Peygamber ateşe girmek isteyenler için 'Eğer ateşe girmiş olsalardı, kıyamet gününe kadar ateşten bir daha ayrılmazlardı' buyurdu. Diğerlerine hitâben 'masiyette (kula) itâat yoktur, itâat ancak ma'rûftadır' buyurdu."⁶ (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri'l-Âhâd, 1, VIII/134-135).

6) el-Buhârî'nin haberi'l-vâhidin hucciyetini ispatlamak için burada *Kitâbu ahbâri'l-âhâd*'da kaydettiği bu hadîsin, *es-Sahîh*'in diğer kitaplarındaki değişik varyantları göz önüne alınmadan okunduğu zaman anlaşılması oldukça güçtür. Meselâ sadece buradaki varyanta bakıldığında komutanın neden ateş yakıp da askerlere o ateşe girmeyi emretmesinin anlamı çözülememektedir. Bu nedenle hadîsin daha iyi anlaşılması için *Kitâbu'l-meğâzî* ve *Kitâbu'l-ahkâm*'daki varyantının tercümesini burada vermek faydalı olacaktır: "Ali b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v.) bir seriyenin başına Ensâr'dan bir adamı (Abdullah b. Huzâfe) komutan tayin edip gönderdi. Bu zâtun maiyyetindeki askerlere de kumandanlarına itâat etmelerini emretti. Bu kumandan sefer esnasında bir meseleden dolayı maiyyetindekilere öfkelenince de "Peygamber sizlere bana itâat etmenizi emretmedi mi?" diye

Bu hadîsin bab başlığı ve dolayısıyla haberi'l-vâhidin hucciyeti ile alâkasını kurmak, pek kolay görünmemektedir. Nitekim İbn Hacer bu hadîsin bab başlığı ile alâkasını es-Sahîh'in şârihlerinden İbnu't-Tîn'in (v. 611) de kuramadığını ve onun 'bu hadîsin el-Buhârî'nin açtığı bab başlığı ile alâkası yoktur, çünkü askerler ateşe girme konusunda komutana itâat etmemişlerdir' dediğini nakleder (İbn Hacer, 2000: XV, 160; ayrıca bkz., el-Aynî, t.y.: XXIV, 17; el-Kastallânî, 1990: XV, 250). Ancak İbn Hacer, İbnu't-Tîn'nin hadîsin el-Buhârî'nin açtığı tercüme ile alâkalı olmadığı yönündeki fikrine katılmamakta, ilginç bir yaklaşımla bu hadîsin bab başlığı ile alakasını kurmaya gayret sarfetmektedir. Ona göre, askerler ateşe girmenin dışında diğer konularda komutanın emrine itaat etmekte idiler ki, bununla maksat hâsıl olmakta, yani böyle düşündüğümüzde tercüme ile altında zikredilen hadîs arasındaki uyumsuzluk ortadan kalkmakta ve İbn Hacer'e göre hadîs bab başlığına uygun hale gelmektedir (İbn Hacer, 2000: XV, 160). Esâsen burada İbnu't-Tîn'in de dediği gibi, bu hadîsin haberi'l-vâhidin hucciyetini ispat etmek için delil olarak zikredilmesinin uygun olmadığı söylenebilir. Ayrıca bu hadîsin bab başlığı ile alakasını kurmaya çalışmak pek kolay bir mesele gibi görünmemektedir. Çünkü hadîsde vurgulanan ve ön plana çıkan husus, askerlerin komutanın emrine uymaları değil, uymamalarıdır. Bundan dolayı bu hadîsin, haberi'l-vâhidin hucciyetine delil olarak sunulabilecek sağlam ve güçlü bir argüman olmaktan uzak gibi görüldüğünü, dolayısıyla el-Buhârî'nin metodolojisine uygun düşmediğini söyleyebiliriz.

13. Hadîs

el-Buhârî'nin on üçüncü hadîs olarak zikrettiği hadîs şöyledir: "Ebû Hurayra ve Zeyd b. Hâlid'den rivâyet edildiğine göre onlar şöyle demiştir: "İki kişi davalı olarak Rasûlullah'ın huzuruna geldiler." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbârî'l-Âhâd, 1, VIII, 135).

Rivâyet es-Sahîh'in metninde bu haliyle yer alsada, şârihler bu haberin şerhine yer vermedikleri gibi, mütercim Sofuoğlu da bu haberi tercüme etmemektedir. Bundan dolayı es-Sahîh'in Kitâbu ahbârî'l-âhâd'nın birinci bâbında bu rivâyet de dahil olmak üzere on dört hadîs bulunduğu halde şerhler ve tercümede bu sayı on üçe düşmüş olmaktadır. Ancak bu rivâyetin hemen altındaki on dördüncü hadîsin baş tarafı bu rivâyetle hemen hemen aynıdır. Şârihler ve mütercim bu ayniyetten dolayı rivâyete müstakil bir rivâyet nazarıyla bakmamış olmalıdır. Nitekim İbn Hacer'in Fethu'l-Bârî'sinde babdaki on dördüncü hadîs, on üçüncü hadîs olarak şerh edilmektedir. Ancak el-Buhârî'nin burada böyle bir rivâyete yer vermiş olmakta da bir maksadı olmalıdır. Yani iki davalı Rasûlullah'ın huzuruna gelip biri diğeri hakkındaki şikâyetlerini dile getirdiğinde, Rasûlullah bunların

sordu. Askerler de 'evet emretti' dediler. Bunun üzerine komutan "kesin olarak size emrediyorum odun toplayacaksınız ve ateş yakacaksınız, sonra da ateşin içine gireceksiniz!" dedi. Sahâbîler odun topladılar ve bir ateş yaktılar. Komutan "odunları ateşleyiniz" dedi. Askerler odunu yakınca "bu ateşe giriniz" diye emretti. Bu emir üzerine askerlerin bir kısmı ateşe girmeyi düşündüler. Fakat bazıları da bunları tutmaya ve "bizler ateşten kaçıp Peygamber'e sığınmış kimseleriz" demeye başladılar. Onlar bu karşılıklı konuşmaya devam ederken nihâyet ateş söndü. Kumandanın da öfkesi geçip sakinleşti. Bu olay Hz. Peygamber'e ulaştı. "Eğer mücâhitler ateşe girselerdi, artık kıyâmet gününe kadar ateşten çıkamazlardı. (Çünkü âmire) itâat, ma'kûl ve meşrû olan emirlerde olur" buyurdu."

ikisini de dinlemekte ve zâhiren haklı olan lehinde hüküm vermektedir. Gelen kişilerden her biri tek kişi oldukları için, bunların verdikleri ifâde haberi'l-vâhid kapsamında olduğu ve Rasûlullah buna itimat ettiği için, el-Buhârî bu durumu haberi'l-vâhidin hucciyetini ispatla delil olarak kullanmak istemiş olmalıdır. Nitekim aşağıdaki on dördüncü hadîs aynı mâhiyette olduğu için, şârihler onu şerhetmeye yönelmişlerdir.

14. Hadîs

el-Buhârî'nin haberi'l-vâhidin delil olduğunu ispatlamak amacıyla zikrettiği on dördüncü hadîs, recm cezasıyla ilgili meşhur asîf kıssası ile ilgili olan hadîstir: "Rivâyet edildiğine göre, iki kişi davalı olarak Rasûlullah'ın huzuruna gelirler. Olayın devamını Ebû Hurayra şöyle anlatmaktadır: Bizler Rasûlullah'ın huzurunda bulunduğumuz sırada, birden bedevîlerden bir adam ayağa kalktı ve 'Yâ Rasûlallah! Benim hakkımda Allah'ın Kitab'ı ile hükmet!' dedi. Arkasından onun hasmı olan kimse de ayağa kalktı ve 'Yâ Rasûlallah, hasmım doğru söyledi. Sen onun hakkında Allah'ın Kitab'ı ile hükmet ve söz söylemek üzere bana izin ver!' dedi. Hz. Peygamber de ona 'Sözünü söyle!' buyurdu. Bunun üzerinde o adam şöyle dedi: 'Benim oğlum bu adamın yanında ücretle çalışan bir kimse idi. Oğlum bunun karısıyla zina etmiş. İnsanlar bana, oğluma recm cezası uygulanması gerektiğini söylediler. Ben bu adama oğlum adına yüz koyun ve bir de câriyeyi fidiye vererek, oğlum bu cezadan kurtardım. Bundan sonra ben bu meseleyi ilim ehlinen sordum. Onlar da bana, onun karısına recm cezası uygulanması gerektiğini, benim oğluma da yüz değnek ve bir yıl sürgün cezası uygulanması gerektiğini haber verdiler' dedi. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu. "Nefsım yed-i kudretinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, ben sizin aranızda Allah'ın Kitab'ı ile hükmedeceğim: Cârîye ile koyunları kendi sahibine geri veriniz. Senin oğluna gelince; onun cezası yüz değnek ve bir yıl sürgündür" Sonra Eslem kabîlesinden Uneys'e şöyle buyurdu: "Sana gelince Yâ Uneys! Sen de bu adamın karısına git! Eğer kadın suçunu itiraf ederse, onu recmet!" Râvî, Uneys o kadına gitti, kadın suçunu itiraf etmesi üzerine, Uneys ona recm cezası uyguladı, demiştir." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbârî'l-Âhâd, 1, VIII, 135).

İbn Hacer, bu hadîsin bab başlığına uygunluğu ve dolayısıyla haberi'l-vâhidin hucciyetini ispatlamada delil olması ile ilgili olarak hiçbir açıklama yapmamaktadır. O, bu hadîsi şerh ederken sadece İbnu'l-Kayyim'in Kur'an üzerine ziyâde hüküm getiren haberi'l-vâhidleri reddetmeye karşı -ki, bunlar Hanefîler olmaktadır- bu tür haberi'l-vâhidleri savunmasıyla ve sünnet'in Kur'an'a göre konumuyla ilgili görüşlerini aktarmaktadır (İbn Hacer, 2000: XV, 160-161). el-Aynî ve el-Kastallânî ise "Hadîsin başlığa uygunluğu iki hasımdan her birinin diğerinin iddiâsını doğrulayıp haberini kabul etmeleri yönünden alınması mümkün olur" diyerek (el-Aynî, t.y.: XXIV, 17; el-Kastallânî, 1990: XV, 252.), hadîs ile bab başlığı arasındaki uygunluğu tespiti çalışmaktadırlar.

Burada hadîs ile bab başlığı arasında şöyle bir irtibat kurmak da ihtimal dahilinde görünmektedir: Uneys, tek başına zina ettiği söylenen söz konusu kadına gönderilmekte ve uygulaması için Rasûlullah tarafından ona bir tâlimat verilmektedir. Uneys, tek bir kişi olduğu halde, Rasûlullah'ın bir emrini insanlara tebliğ etmiş olmakta, daha doğrusu Rasû-

lullah tarafından kendisine verilen emri yerine getirmektedir. Teknik anlamıyla Uneys'in Hz. Peygamber'in bir emrini insanlara tebliğ ederek uygulaması haberu'l-vâhid olmaktadır. Hadîs ile bab başlığı arasındaki uygunluk hangi açıdan kurulursa kurulsun, hadîsin haberu'l-vâhidin hucciyetini savunmada argüman olarak kullanılması, el-Buhârî'nin metodolojisine uygun düşmektedir.

İkinci Bab

Buraya kadar verilen hadîsler birinci bapta zikredilen hadîslerdir. el-Buhârî, bu hadîsleri zikrettikten sonra, ikinci bir bab açmakta ve bu bâb'a "Peygamber'in Zubeyr İbnu'l-Avvâm'ı Düşmanın Hallerini Öğrenip Haber Getirmesi İçin Tek Başına Öncü ve Câsûs Olarak Göndermesi Bâbı" (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri'l-Âhâd, 2, VIII, 135) başlığını koymaktadır.

15. Hadîs (İkinci Bab 1. Hadîs)

el-Buhârî, ikinci babın altında birinci hadîs olarak şu hadîse yer verir: "Câbir b. Abdillâh şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber Hendek günü insanlardan (düşmanın haberini bana kim getirir diye) çağırıp istedi. Peygamber'in bu davet ve isteğine ez-Zubeyr icâbet etti. Sonra peygamber insanlardan bunu tekrar istedi. Bu isteğe de yine ez-Zubeyr icâbet etti. Sonra yine insanlardan bunu yapacak kimse istedi. Bu sefer de yine ez-Zubeyr icâbet etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Her peygamberin bir havârisi vardır, benim havârim, hâlis yardımcım ise ez-Zubeyr'dir" buyurdu." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri'l-Âhâd, 2, VIII, 135). İbn Hacer bu hadîsin bab başlığı ile uygunluğu hakkında hiçbir söz söylemezken, el-Aynî ve el-Kastallânî "başlığa uygunluğu 'Peygamber hendek günü insanlardan çağırıp istedi. O'nun bu isteğine ez-Zubeyr icâbet etti' sözünden alınır" demektedirler (el-Aynî, t.y.: XXIV, 18; el-Kastallânî, 1990: XV, 254). Yani burada ez-Zubeyr tek bir kişi olduğu halde, onu Hz. Peygamber Kurayza oğulları Yahûdilerine câsûs olarak göndermek istemiş, getireceği haberleri de kabûl ve tasdîk edeceğini zımnen ifâde etmiştir. Dolayısıyla ez-Zubeyr'in getireceği haberler, haberu'l-vâhid olacaktır. Bu durumun haberu'l-vâhidin hucciyetini ispatlamada delil olarak kullanılması uygun gibi görünmektedir. Dolayısıyla hadîsin el-Buhârî'nin metodolojisine uygun düştüğünü söyleyebiliriz.

Üçüncü Bab

el-Buhârî, üçüncü babın bab başlığı olarak bir âyet zikrederek konuya girmektedir. Ancak biz başka bir çalışmamızda el-Buhârî'nin haberu'l-vâhidin hucciyetini ispatlamak gayesiyle delil olarak zikrettiği bu âyetle ilgili açıklamalara yer verdiğimiz için burada sadece babın başlığını zikretmekle yetinecek ve hemen bab başlığının altındaki hadîsleri ele almaya geçeceğiz. el-Buhârî es-Sahîh'inin Kitâbu ahbâri'l-âhâd bölümünün üçüncü babının bab başlığını şu şekilde zikretmektedir (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri'l-Âhâd, 3, VIII, 136): "Yüce Allah'ın Şu Kavli Bâbı: 'Ey iman edenler, Peygamber'in evlerine size izin verilmedikçe girmeyin...Fakat davet olduğunuz vakit girin...' (33. Ahzâb: 53).

16. Hadîs (Üçüncü Bab I. Hadîs)

el-Buhârî, bu bab başlığı altında iki hadîs zikretmektedir ki, onlardan biri şu hadîstir: “Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber bir bahçeye girdi ve bana kapıyı bekleyip korumamı emretti. Biraz sonra bir adam geldi ve Peygamber’in yanına girmek için izin istedi. Ben bu isteği Peygamber’e zikrettim. Peygamber “Ona girmeye izin ver ve onu cennetle müjdele” buyurdu. Bu gelen Ebû Bekir idi. Sonra Ömer geldi. Peygamber “Ona da izin ver ve onu da cennetle müjdele” buyurdu.” (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri’l-Âhâd, 3, VIII, 136). İbn Hacer, bu hadîslerin haberi’l-vâhidin hucciyeti hususunda delil olması ile ilgili olarak hiçbir şey zikretmezken, el-Aynî hadîsin bab başlığına uygunluğunun açık olduğunu söylemekle yetinir (el-Aynî, t.y.: XXIV, 19). Sofuoğlu ise şöyle demektedir: “Peygamber ile gelenler arasında izin ve müjdeleme haberini ulaştırıran bir kişidir. Bu da vâhid haberinin bu gibi hususlarda kabul edilmesine en açık delillerdendir.” (Sofuoğlu, 1997: XV, 7110, 20. dipnot).

17. Hadîs (Üçüncü Bab II. Hadîs)

Zikredilen diğer hadîs de yine izin istemeyle ilgilidir: “Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Ben (kadınlardan ayrı bir yere çekildiği zaman) geldim de Rasûlullah’ı yüksekçe bir oda içinde buldum. Rasûlullah’ın bulunduğu odanın merdiveni başında (Rabâh) isminde siyah bir hizmetçi vardı. Ona “Rasûlullah’a söyle, bu gelen Ömer İbnu’l-Hattâb’tır” dedim. Akabinde Rasûlullah içeri girmem için bana izin verdi.” (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri’l-Âhâd, 3, VIII, 136). el-Kastallânî, bu hadîste bir kişinin haberiyle yetinmeye delil olduğunu, bunun da haberi’l-vâhidin kabulü ve onunla amel hususunda huccet olduğunu söyler (el-Kastallânî, 1990: XV, 255). Bu ve bundan önceki hadîsin el-Buhârî’nin metodolojisine aykırı düşmediği söylenebilir.

Dördüncü Bab

el-Buhârî, bundan sonra dördüncü bir bab açmakta ve bu bâb’a “Peygamber’in Birbiri Ardından Emirler ve Elçiler Göndermesi Bâbı” (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri’l-Âhâd, 4, VIII, 136) başlığını koymaktadır. Bab başlığının hemen altında İbn Abbâs’ın şu ifâdelerine yer verir: “Peygamber Dihyetu’l-Kelbî’yi bir mektubu ile Busrâ şehrinin büyüğüne (el-Hâris b. Ebî Şemmer el-Gassânî’ye) gönderip, onun da bu mektubu Rum Meliki olan Kayser’e ulaştırmasını istedi.” (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri’l-Âhâd, 4, VIII, 136). Mütercim Sofuoğlu, el-Buhârî’nin bu bâbı açma gâyesi ile ilgili olarak “Rasûlullah’ın İslâm memleketi içinde vilâyetlere gönderdiği vâlileri, dışarıda komşu devletlere gönderdiği sefirleri birer kişiden ibâret olduğuna dâir bu bâbı açarak, vâhid haberinin bu gibi işlerde şer’î bir delil olduğuna işâret etmiş oluyor.” şeklinde bir yorum yapar (Sofuoğlu, 1997: XV, 7111, 22. dipnot).

18. Hadîs (Dördüncü Bab I. Hadîs)

el-Buhârî’nin bu bâbın altında zikrettiği ilk hadîs ise şudur. “İbn Abbâs şöyle haber vermiştir: Rasûlullah bir mektubunu Kısra’ya gönderdi. Ve mektubu götüren Abdullah ibn Huzâfe’ye, mektubu Bahreyn’in büyük emîrine verilmesini emredip, Bahreyn’in büyük emîri de mektubu Kısra’ya gönderir, buyurdu. Bahreyn emîri vasıtasıyla Peygamber’in

davet mektubu Kisrâ'ya verildiğinde, Kisrâ, mektubu okuyup yırtmıştır. İbn Şihâb dedi ki: Ben Saîd b. el-Müseyyeb'in: 'Bu haber kendisine erişince, Rasûlullah, Kisrâ'nın mülkünün tamâmiyle parçalanmasına dua etti' dediğini sanıyorum, demiştir." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbârî'l-Âhâd, 4, VIII, 136).

Hız. Peygamber'in o dönemdeki bazı hükümdarlara mektup gönderdiğini bildiren rivâyetlerin, haberu'l-vâhidin hucciyetini ispatta delil olarak kullanılması el-Buhârî'nin metodolojisine göre uygun görünmektedir.

19. Hadîs (Dördüncü Bab II. Hadîs)

el-Buhârî, dördüncü bab altında bir hadîs daha zikretmektedir ki, hadîs şöyledir: "Seleme b. el-Ekva' şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah Eslem kabilesinden bir adama, "Kavminin içinde yahud insanların içinde âşûrâ günü gündüzleyin 'her kim (gündüzün evvelinde) yemek yediyse, gününün kalanını yemeyerek tamamlasın. Bir şey yememiş olan kimse de orucunu tutsun!' diye ilan et", buyurdu." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbârî'l-Âhâd, 4, VIII, 136.) el-Aynî (t.y.: XXIV, 19.) ve el-Kastallânî (1990: XV, 257) hadîsin bab başlığına uygunluğunun 'Rasûlullah Eslem kabilesinden bir adama, "Kavminin içinde ...ilan et" sözünde olduğunu söyler. Bu rivâyetin de haberu'l-vâhidin hucciyetini ispatta delil olarak kullanılması, el-Buhârî'nin metodolojisine göre sorunsuz görünmektedir.

Beşinci Bab

el-Buhârî, es-Sahîh'inin 'Kitâbu Ahbârî'l-Âhâd' bölümünün beşinci bâbına "Peygamber'in Arab Hey'etlerine Arkalarında Bulunan Kavimlerine, Kendisinden İştiklakleri İlmî Tebliğ Etmelerini Vasiyet Etmesi Bâbı" (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbârî'l-Âhâd, 5, VIII, 136) adını vermekte ve bu bab başlığı altında sadece bir hadîs zikretmektedir.

20. Hadîs (Beşinci Bab I. Hadîs)

el-Buhârî'nin bu bab altında zikrettiği tek hadîs şöyledir: "Ebû Cemre Nasr b. İmrân ed-Dab'î şöyle demiştir: İbn Abbâs (r.a.) beni kendi serîri üzerine oturturdu. O bana şöyle dedi: Abdu'l-Kays elçileri (Bahreyn taraflarından) Rasûlullah'ın huzûruna geldikleri zaman, 'heyet kimlerdendir' diye sordu. Onlar 'bizler Rabîa kabîlelerindeniz' dediler. Rasûlullah; 'hoş geldiniz! Allah sizi utandırmasın, pişman etmesin!' buyurdu. Bunun üzerine onlar 'Yâ Rasûlallah! Seninle bizim aramızda kâfir olan Mudar kabîleleri vardır. O halde bize kestirme bir şey emret de, o sebeple bizler cennete girelim ve onu arkamızda kalanlarınıza haber verelim!' dediler. Bu arada Rasûlullah'a içkileri de sordular. Rasûlullah onları dört şeyden nehyetti ve dört şeyi de emretti. Onlara yalnız Allah'a inanmayı emrettikten sonra 'Yalnız Allah'a îmân etmek ne demektir, bilir misiniz?' diye sordu. Onlar 'Allah ve Rasûlü en doğrusunu bilir' dediler. Rasûlullah 'Ortaksız ve yalnız olarak Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namazı kılmak, zekatı vermek -râvî dedi ki: Zannedirim, burada ramazan orucu da vardı-, ganîmetlerden beşte birini vermenizdir' buyurdu. Ve onlara dört şeyi; dubbâ'yı, hantem'i, müzeffeti ve nakîr'i yasakladı. Belki de İbn Abbâs 'muzeffet' yerine 'mukayyer' demiştir. Rasûlullah 'Bunları ezberleyin ve bunları gerinizde bıraktığınız kavim ve

kabilelerinize tebliğ ediniz!' buyurdu." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri'l-Âhâd, 5, VIII, 137). el-Aynî, hadîsin başlığına uygunluğunun hadîsin sonunda olduğunu söylerken (t.y.: XXIV, 21) hadîsin sonundaki 'Bunları ezberleyin ve bunları gerinizde bıraktığınız kavim ve kabîlelerinize tebliğ ediniz!' ifadelerini kasdediyor olmalıdır.

Bu rivâyetin haberi'l-vâhidin hucciyetini ispat sadedinde argüman olarak kullanılması, el-Buhârî'nin metodolojisine göre isâbetli görünmemektedir. Çünkü İslâm hakkında Rasûlullah'tan bilgi almaya gelenler tek bir kişi değil, bir heyettir, yâni topluluktur. Böyle olunca bu topluluğun Rasûlullah'tan alarak kendi kavimlerine naklettikleri haber, haberi'l-vâhid olmayacaktır. Ancak Rasûlullah'a gelenler heyet olsalar da, bu kimselerin öğrendikleri hususları geride bıraktıkları kavimlerine toplu olarak değil de tek başlarına nakledecekleri düşünülüyor ise, o zaman haberin huccet olarak kullanılmasında sorun olmadığı da söylenebilir.

Altıncı Bab

Musannıf el-Buhârî'nin, es-Sahîh'inin 'Kitâbu ahbâri'l-âhâd' bölümünün altıncı ve son babı "Tek Kadının Haberi" (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri'l-Âhâd, 6, VIII, 137) başlığını taşımakta ve bu bab başlığı altında da yine tek bir hadîs yer almaktadır.

21. Hadîs (Altıncı Bab I. Hadîs)

el-Buhârî'nin altıncı bab altında zikrettiği tek hadîs şudur: İbn Ömer şöyle rivâyet etmiştir: Peygamber'in sahâbîlerinden bâzı insanlar, içlerinde Sa'd ibn Vakkâs da var olduğu halde, bir et yemeye girişirler. Tam bu sırada Hz. Peygamber'in eşlerinden biri, o et yemeye girişen topluluğa 'o et keler etidir' diye seslendi. Bunun üzerine sahâbîler o eti yemekten kaçındılar. Bunun üzerine Rasûlullah 'ister onun etinden kendiniz yiyiniz, isterseniz başkasına ikram ediniz (yediriniz) fark etmez, onun etini yemek helaldir.' -Râvî burada Rasûlullah'ın kullandığı ifâdede şüphe ederek, ya da 'onun etini yemekte bir sakınca yoktur' dedi, demiştir. Ayrıca Rasûlullah ifâdelerinin sonunda şöyle buyurmuştur: "Ancak bana gelince, keler (eti) benim yemeye alışık olduğum gıdalardan değildir." (el-Buhârî, es-Sahîh, 95, K. Ahbâri'l-Âhâd, 6, VIII, 137).

el-Aynî, hadîsin bab başlığına uygunluğunun 'Bunun üzerine sahâbîler o eti yemekten kaçındılar' ifadesinde olduğunu söyler. O, sahâbîlerin Hz. Peygamber'in eşinin uyarısı üzerine keler etini yemekten vazgeçmiş olmalarının, âdil tek kadının haberiyle amel edileceğini gösterdiği kanısındadır (el-Aynî, t.y.: XXIV, 21).

el-Buhârî'nin haberi'l-vâhidin hucciyetini ispat gayesiyle burada sunmuş olduğu bu delilin, isabetli bir seçim olmadığı söylenebilir. Çünkü, muhtemelen olay Hz. Peygamber'in evinde cereyân etmektedir ve Hz. Peygamber de oradadır. Bu rivâyet yerine -eğer varsa- tek bir kadının başkalarına ulaştırmış olduğu bir haberin o topluluk tarafından kabul edildiğini ve gereğince amel edildiğini ifade eden başka bir rivâyet kullanılmış olsaydı, belki daha isabetli bir seçim yapılmış olurdu.

Sonuç

Hadîs ilminin en tartışmalı konularından biri olan haberi'l-vâhidler üzerinde geçmiş asırlarda metodolojik bazda oldukça harâretli tartışmalar yaşanmış ve bunların netîceleri

bugün elimizde olan konuya hasredilmiş bazı eserlerle bize kadar ulaşmıştır. el-Buhârî de es-Sahîh'inde yer verdiği bir kitaba bu tartışmalara girmiş ve zikrettiği bazı hadîslerle haberu'l-vâhid'in amelî konularda delil olduğunu kanıtlamak istemiştir. el-Buhârî haberu'l-vâhidin delil oluşunu ispatlamak için eserinde toplam yirmi bir hadîs zikretmiştir. el-Buhârî'nin eserinin dışında başka hiçbir hadîs eserinde böyle bir konunun yer almaması, el-Buhârî'nin konuya verdiği önemi göstermesinin yanı sıra onun eserinin değerini daha da artırmaktadır. O, eserinde böyle bir konuya yer vermekle mu'tezilenin bu konudaki fikirlerini çürütmek istemiştir.

Şârihlerin verdikleri bilgiden anladığımızı göre, el-Buhârî'nin haberu'l-vâhidin delil oluşunu savunurken yine bir takım haberu'l-vâhid olan rivâyetleri delil olarak kullanması, geçmiş asırlarda itirazlara neden olmuş ve bu tutum tenkit edilmiştir. Diğer taraftan el-Buhârî'nin zikretmiş olduğu hadîslerde aktarılan hâdiselerin tamamının –teknik anlamıyla- haberu'l-vâhid olmadıkları görülmektedir. el-Buhârî'nin haberu'l-vâhid olmayan hususları, haberu'l-vâhidin hucciyetini ispatta argüman olarak kullanmasının, bazı kimseler tarafından –bunlar arasında bazı el-Buhârî şârihleri de vardır- eleştirildiğini tespit etmek mümkün olmaktadır. Bu bağlamda el-Buhârî tarafından zikredilen bazı hadîslerin, onun koymuş olduğu bab başlığına uygun olmadığı şeklinde de itirazlar vârid olmuştur.

Haberu'l-vâhidin hucciyetini ispatta yine bir takım haberu'l-vâhidlerin kullanılmasını yerinde bulmayan yaklaşımın tavrını, bütünüyle olumsuz değerlendirmektense, onların bu itirazlarının altında yatan gayeyi anlamaya çalışmanın daha sağlıklı bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Yani, haberu'l-vâhidin huccet olduğunu savunmak için yine bazı haberu'l-vâhidlere başvurmayı eleştiren kimseler; veya en azından bu kimselerden bazıları, bu tutumlarıyla bütünüyle haberu'l-vâhidlerin hucciyetini inkar ediyor değillerdir. Onlar bu görüşleriyle haberu'l-vâhidin hucciyetini savunurken daha sağlam deliller kullanılmasını talep etmektedirler.

Genelde haberlerin özelde ise haberu'l-vâhidlerin epistemik değerinin savunusu, gerek usûlü'd-dîn ve gerekse usûlü'l-fikh âlimleri tarafından; aklî, naklî, mantıkî, felsefî ve ilmî her türlü delil ve akıl yürütme yöntemi kullanılarak son derece sağlam bir şekilde yapılmıştır. Bu nedenle bu sahadaki savunma işi onlara bırakılmalı, onların ortaya koymuş oldukları bu metodolojik ve ilmî mîras hiçbir tereddüde mahal bırakılmadan usûlü'l-hadîs'in mukaddimesi yapılmalıdır. O nedenle, haberu'l-vâhidlerin hucciyetini isbatlamak gayesi ile yine bir takım haberu'l-vâhidleri kullanarak bir kısır döngünün içine düşmek ve boş yere emek ve enerji sarfetmektense; bu işin savunusunu –gerek usûlü'd-dîn ve gerekse usûlü'l-fikh cephesinden olsun- usûlcülere bırakmanın ve onların argümanlarını iyice tahlil ettikten sonra yeni ve güçlü argümanlarla bunları desteklemenin daha sağlıklı bir yol olacağını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- el-Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, t.y.; *Umdetu'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, (1413/1992). *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, (t.y). İstanbul, el-Mektebetu'l-İslâmiyye.
- Ertürk, M. (1996). "Haber-i Vâhid" md., *DİA*, İstanbul.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (1420/2000). *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr., Abdulaziz b. Abdillâh b. Bâz, Dâru'l-Fikr.
- el-Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (1420/1990). *İrşâdu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I. bsk., Beyrût, Dâru'l-Fikr.
- el-Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali (1401/1981). *el-Kevâkibu'd-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, II. bsk., Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Koçkuzu, A. O. (1988). *Rivâyet ilimlerinde haber-i vâhitlerin itikât ve teşrî yönlerinden değeri*. Ankara: D.İ.B.Y.
- Mahlûf, Muhammed b. Muhammed, (1349). *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Kâhire, el-Matbaatu's-Silefiyye.
- Sandıkçı, K. (1991). *Sahîh-i Buhârî üzerine yapılan çalışmalar*, Ankara: D.İ.B.Y.
- Sofuoğlu, M. (1997). *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.